

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

Povezanost nacionalnog identiteta
s osobnim i kolektivnim samopoštovanjem

DIPLOMSKI RAD

Jasmina Tofant
Zagreb, 2004.

SAŽETAK

Glavni cilj istraživanja bio je utvrditi odnos između nacionalnog identiteta i osobnog i kolektivnog samopoštovanja. Problem je bio ispitati izraženost osobnog samopoštovanja, kolektivnog samopoštovanja, nacionalnog identiteta i njihove međusobne odnose, te ispitati doprinos osobnog samopoštovanja, kolektivnog samopoštovanja, socio-demografskih varijabli i varijable važnost vjere u objašnjenju nacionalnog identiteta. Istraživanje je obuhvatilo 361 sudionika hrvatske nacionalnosti iz grada Zagreba. U uzorku su oba spola bila podjednako zastupljena, te su sudionici bili podijeljeni u kategorije s obzirom na dob (33.3%=16-25, 33.3%=26-35, 33.3%=36-45) i stupanj obrazovanja (25%=NSS, 50%=SSS, 25%=VŠS,VSS). Primjenjena je baterija testova koju sačinjavaju: Skala osobnog samopoštovanja (Rosenberg), Skala kolektivnog samopoštovanja (Luhtanen i Crocker), Skala nacionalnog identiteta - NI (Cinnirella), Skala nacionalnog identiteta – NAIT (Čorkalo i Kamenov). Izračunata prosječna izraženost osobnog samopoštovanja je visoka, a prosječna izraženost kolektivnog samopoštovanja umjereno visoka. Na mjerama nacionalnog identiteta NAIT i NI dobiveni su prosječni rezultati nešto su iznad srednje vrijednosti skale. Pokazalo se da su dvije mjere nacionalnog identiteta u visokoj su pozitivnoj korelaciji, te da osobno samopoštovanje ne korelira ni sa jednom od njih, dok je kolektivno samopoštovanje u visokoj, pozitivnoj korelaciji s obje. Rezultati su pokazali da skala osobnog i skala kolektivnog samopoštovanja nisu statistički značajno povezane što nije u skladu s rezultatima dosadašnjih istraživanja ni s polaznom hipotezom. Kolektivno samopoštovanje u najvećoj je mjeri pridonijelo objašnjenju nacionalnog identiteta na obje njegove mjere, no iz rezultata je očito da je izraženost kriterija, u određenoj mjeri ($R_{NAIT}=,56$, $R_{NI}=,48$), bilo moguće predvidjeti i na temelju nekih socio-demografskih varijabli i varijable važnost vjere. Socio-demografske varijable dob i obrazovanje pokazale su se značajnim prediktorima za obje mjere nacionalnog identiteta, dok je varijabla spol značajno pridonijela objašnjenju kriterija samo za mjeru NAIT. Osobno samopoštovanje nije se pokazalo značajnim prediktorom ni za jednu mjeru nacionalnog identiteta.

1. UVOD

Svaki pojedinac sebe doživljava jedinstvenim i po nekim karakteristikama različitim od svih drugih ljudi. S druge strane svaki čovjek svjestan je i vlastite sličnosti s drugim ljudima što posebno dolazi do izražaja kada oni pripadaju istoj socijalnoj grupi kao i on. Iz svijesti o tome da je pripadnik određene socijalne kategorije i emocionalne važnosti koju ta pripadnost za njega ima pojedinac gradi svoj socijalni identitet.

Proces socijalne identifikacije povezan je s grupnim ponašanjem koje uključuje: etnocentrizam, preferiranje vlastite grupe, razlikovanje među grupama, konformizam grupnim normama, privlačnost vlastite grupe i percepciju sebe, članova vlastite i članova druge grupe u terminima značajnih grupnih stereotipa. Socijalna identifikacija dovodi do tih efekata jer je povezana sa socijalnom kategorizacijom (Franceško i sur., 2002). Kroz proces socijalne kategorizacije ljude, stvari i pojave u okolini smještamo u određene kategorije na temelju njihovih zajedničkih obilježja. Na taj način pojednostavljujemo informacije koje primamo iz okoline i olakšavamo si spoznaju svijeta. Kategorizacija naglašava sličnost ljudi unutar iste kategorije te njihovu različitost od pripadnika drugih kategorija. Upravo zbog procesa socijalne kategorizacije dolazi do formiranja stereotipa i predrasuda, tj. stavova prema pripadnicima drugih kategorija ili grupa (Jelić, 2003). Činjenica da se ljudi identificiraju sa svojim socijalnim grupama postala je gotovo ključna u objašnjenju različitih unutargrupnih i međugrupnih pojava, kao što su sukobi među različitim narodima (Huić, 2004).

Grupe s kojima se ljudi identificiraju raznovrsne su. Jedna od njih svakako je nacija. Socijalni identitet proizašao iz osjećaja pripadnosti i identifikacije s određenom nacijom naziva se nacionalni identitet. Zbog velikog utjecaja koji je imao kroz povijest čovječanstva oduvijek pobuđuje interes socijalnih znanosti. Nacionalni identitet za pojedinca ima kognitivno, emocionalno i motivacijsko značenje što ga čini predmetom interesa psihologijskih istraživanja (Šiber, 1998).

Teorija socijalnog identiteta Tajfela i Turnera (1986) prva je teorija koja je u cijelosti zahvatila koncept socijalnog identiteta. U ovom diplomskom radu bit će izložene njezine osnovne postavke, a posebna pažnja bit će usmjerena na nacionalni identitet kao na vrstu socijalnog identiteta.

U okviru teorije bit će objašnjeni koncepti osobnog i kolektivnog samopoštovanja, te će se promotriti njihov odnos s nacionalnim identitetom. Promotrit će se i odnos socio-demografskih varijabli i nacionalnog identiteta. Također će biti predstavljene pretpostavke o odnosu samopoštovanja i međugrupnih procesa.

4.1. Socijalni identitet

Teoriju socijalnog identiteta postavili su sredinom 70-ih godina dvadesetog stoljeća Tajfel i Turner (1986). To je prva teorija koja je sustavno zahvatila koncept socijalnog identiteta i stavila ga u središte interesa socijalne psihologije. Teorija se bavi članstvom u grupi, grupnim procesima i međugrupnim odnosima (Jelić, 2003). Njezina osnovna pretpostavka je da je već samo članstvo u nekoj grupi dovoljan uvjet da se kod pojedinca razvije osjećaj pripadnosti.

Prema Tajfelu i Turneru socijalni identitet definiran je kao onaj dio pojedinčevog pojma o sebi koji proizlazi iz njegove svijesti o tome da je pripadnik određene grupe (ili grupa), ali i iz emocionalne važnosti koju za njega ta pripadnost ima (Tajfel, 1981, str. 255). Teorija socijalnog identiteta kaže da pojedinac socijalni identitet stječe na temelju pripadnosti pojedinim grupama tj. njegov socijalni identitet sastoji se od onih aspekata vlastite slike o sebi koji proizlaze iz onih grupa kojima pripada. Dakle, kada osoba o sebi počne misliti kao o pripadniku određene socijalne kategorije tj. grupe možemo reći da je kod nje pobuđen socijalni identitet (Jelić, 2003).

Različiti autori slažu se da socijalni identitet pojedinca ovisi o dva procesa: prepoznavanju vlastite sličnosti s pripadnicima svoje grupe te percepcije različitosti u

odnosu na pripadnike drugih grupa (Brewer,1993; Calhoun, 1994; Franceško i sur., 2002).

Važno je naglasiti da pojedinac može imati onoliko socijalnih identiteta koliko ima grupa s kojima se identificira. Oni variraju u svojoj važnosti tj. salijentnosti za pojedinčevu sliku o sebi ovisno o situaciji u kojoj se pojedinac nalazi. Na primjer, kada je u krugu obitelji kod mladića dominira identitet sina, a dok je s prijateljima na utakmici istaknutiji je identitet navijača.

Prema teoriji salijentnosti identiteta Strykera i sur. (1994), pojedinac se više identificira s onim grupama koje su u svakodnevnom životu istaknutije. U nekoj socijalnoj situaciji istaknutiji će biti onaj identitet koji uključuje odnose s više bliskih osoba. Tako je, npr. nečija uloga majke svakodnevno istaknutija od uloge članice radničkog sindikata (Huić, 2004).

Teorija socijalnog identiteta naglašava postojanje razlike između osobnog i socijalnog identiteta.

Osobni identitet temelji se na ideji o jedinstvenosti svakog pojedinca i na njegovoj različitosti od svih drugih ljudi. On proizlazi iz osobina ličnosti pojedinca i iz njegovih odnosa s drugim ljudima. Osobni identitet temelji se na pojedinčevim vrijednostima, idejama, emocijama, ciljevima, te na tome kako pojedinac vidi sebe. Međutim, za osobni identitet nužna je i usporedba s drugima, tj. činjenica da svatko vidi sebe različitim od drugih ljudi (Jelić, 2003).

Socijalni identitet, kao što je već ranije spomenuto, odnosi se na to kako pojedinac vidi sebe kao člana grupe kojoj pripada. No, pripadanje grupi i socijalna identifikacija moguća je samo u usporedbi s grupama kojima ne pripadamo pa se socijalni identitet odnosi i na razlikovanje od drugih grupa. Uključena je dakle sličnost unutar vlastite grupe i razlikovanje od drugih grupa (Franceško i sur., 2002).

Često se na osobni i socijalni identitet gleda kao na suprotnosti jer je teško shvatiti kako se pojedinac može istovremeno osjećati različitim od drugih i sličnim

njima. No, istraživanja na stvarnim socijalnim grupama pokazala su da su osobni i socijalni identitet povezani (Worchel i sur., 1998, prema Jelić, 2003).

Prema Tajfelu i Turneru (1986) socijalni identitet može biti pozitivan ili negativan ovisno o tome kako pojedinac procjenjuje vlastitu socijalnu grupu, neovisno o osobnim karakteristikama ili postignućima unutar grupe. Socijalni identitet pojedinca ovisi o njegovoj evaluaciji vlastite grupe i percepciji kako drugi evaluiraju tu grupu (Jelić, 2003). U slučaju da se vlastita grupa procjenjuje pozitivno u usporedbi s drugim grupama, socijalni identitet je pozitivan (Mummendey, 1985, prema Jelić, 2003).

Temeljna pretpostavka teorije socijalnog identiteta jest da članstvo u grupi i osjećaj pripadnosti pridonose pozitivnoj slici o sebi svakog pojedinca. Pozitivan socijalni identitet pruža osobi osjećaj sigurnosti, samopoštovanja, vlastite vrijednosti i pripadnosti. Budući da pojedinac sliku o sebi stječe na temelju vlastitih karakteristika i na temelju karakteristika grupe kojoj pripada, on nastoji grupu kojoj pripada vrednovati pozitivno. To prvenstveno čini kroz proces socijalne komparacije vlastite grupe s drugim grupama.

O negativnom socijalnom identitetu govorimo kad pojedinac vlastitu grupu procjenjuje negativno u usporedbi s komparativnim grupama. Često se događa da pripadnici manjinskih grupa, u dodiru s većinskom grupom, razviju nisko samopoštovanje, jer se percipiraju kao pripadnici inferiorne grupe. Tajfel i Turner (1986) nabrajaju nekoliko načina na koje se inferiorne grupe suočavaju s negativnim socijalnim identitetom. To su:

- socijalna kompetencija - članovi grupe pokušavaju na objektivan način povišiti mjesto svoje grupe u društvu. Na primjer, pripadnici nacionalnih manjina osnivaju političke stranke kako bi mogli sudjelovati u lokalnoj vlasti. Također, organiziraju različite kulturne manifestacije i događanja da bi javnosti predstavili svoju kulturu i običaje.

- individualna mobilnost - osoba s negativnim socijalnim identitetom može odbaciti svoju grupu i zamijeniti je grupom koja je bolji temelj za razvoj pozitivnog socijalnog identiteta. Primjer za ovaj način "obrane" od inferiorne grupe jest prelazak

sa vjeroispovijesti manjinske na vjeroispovijest većinske skupine, no pokazalo se da to može imati i negativne psihološke posljedice. Osim toga, to nije moguće kada su granice kategorija čvrste, kao npr. rasa ili spol.

- različite strategije socijalne kreativnosti:

- a) zanemarivanje komparativnih dimenzija na kojima je usporedba nepovoljna za inferiornu grupu i traženje novih dimenzija na kojima će usporedbe biti povoljnije. Primjerice, Hrvatska će se sa zemljama europske unije radije uspoređivati po sportskim uspjesima nego po ekonomskom napretku.
- b) izbor manje ugrožavajuće vanjske grupe za usporedbu. Inferiorna grupa ne uspoređuje se s dominantnom grupom nego s manjinama i to tako da ishod za nju bude povoljan. Posljedica toga je razvoj ponosa unutar grupe. Na primjer, Hrvatska će se po ekonomskom napretku u zadnjih deset godina uspoređivati sa Bosnom ili Srbijom i Crnom Gorom, ali ne i sa pripadnicama europske unije.
- c) diskriminacija i omalovažavanje drugih grupa kako bi se vlastitu grupu doživjelo kao superiorniju i bolju (Tajfel i Turner, 1986). Jelić (2003) navodi da ljudi, kako bi ostvarili pozitivni socijalni identitet, percipiraju vlastitu grupu ne samo kao pozitivnu nego i kao bolju od drugih grupa. Tragičan primjer za to jest nacističko učenje o nadmoći arijevske rase, te svrstavanje Židova u građane druge vrste kojima su pripisivane mnoge manje vrijedne osobine, krajnje štetne za većinsku zajednicu.

1.2. Nacionalni identitet

Nacionalni identitet je, od svih vrsti socijalnog identiteta, imao najveći utjecaj na povijesne događaje. Posljedice za ljudski rod, kroz povijest, bile su i pozitivne i negativne. Razumijevanje važnosti tog fenomena nema samo teorijsku nego i praktičnu vrijednost poticanja međunarodne tolerancije. Posljednjih godina nacionalni identitet je tema interesa mnogih istraživača prvenstveno zbog političkih zbivanja i čestih sukoba koji su povezani s nacionalnom pripadnošću.

Šiber (1998) psihologijski aspekt nacije definira kao osjećaj pripadnosti, zajedništva, te kao sustav stavova prema vlastitoj nacionalnoj grupi. Nacionalni osjećaj je osjećaj pripadnosti koji se oblikuje unutar jedne određene društvene grupe.

Pojedinac preuzima kulturu, oblike ponašanja i vrednovanja, te se osjeća kao jedan od pripadnika grupe. Ipak, osim toga što je nacionalni osjećaj subjektivna kategorija, on u velikoj mjeri ovisi o ponašanju drugih prema nama te o njihovom vrednovanju naše nacionalne identifikacije.

Nacionalni identitet i s njim povezani fenomeni do sada su uglavnom bili istraživani u sklopu sociologije, antropologije i politologije, dok se psihologija njima manje bavila. Psihologijska istraživanja nacionalne identifikacije uglavnom su rađena na manjinskim grupama. U novije vrijeme, zbog geopolitičkih promjena u Europi, raste interes psihologije za nacionalni identitet, a time i broj raznolikih istraživanja u tom području.

Većina dosadašnjih radova svoje rezultate objašnjava unutar jednog od tri teorijska okvira: teorije socijalnog identiteta, teorije akulturacije i kulturnog konflikta, te razvojne teorije formiranja identiteta (Phinney, 1990).

Prema teoriji socijalnog identiteta samim članstvom u grupi kod pojedinca se javlja osjećaj pripadnosti i izgrađuje se pozitivni socijalni identitet. Teorija socijalnog identiteta nacionalnu grupu promatra kao i svaku drugu socijalnu grupu pa možemo zaključiti da nacionalni identitet proizlazi iz osjećaja pripadnosti određenoj naciji tj. nacionalnoj grupi. Pojedinac sa svojom nacionalnom grupom dijeli zajednička vjerovanja, stavove, vrijednosti, običaje, jezik, religiju. Nacionalni identitet također podrazumijeva i samoodređenje osobe kao člana nacionalne grupe (Čorkalo i Kamenov, 1998). Jelić (2003) navodi da je nacionalni identitet važan dio socijalnog identiteta koji proizlazi iz osjećaja pripadnosti određenoj nacionalnoj skupini uz koju se veže i izrazita emocionalna važnost.

Prema Milošević Đorđević (2003) razlikovanje «nas» od «njih» dovodi do učvršćenja nacionalnog identiteta, koji se neprestano mijenja te nastaje kroz interakciju i povlačenje granica prema drugim grupama. Za nacionalni identitet bitna je subjektivna identifikacija pojedinca s grupom, ali i prepoznavanje dotične grupe od strane vanjskih članova (Huić, 2004).

U mnogim istraživanjima postavljalo se pitanje o tome pojačava li snažna identifikacija s nacionalnom grupom pozitivnu sliku o sebi i pridonosi li samopoštovanju, no malo istraživanja ispitivalo je vezu samopoštovanja i nacionalnog identiteta na odraslim sudionicima. Dobiveni rezultati su malobrojni i nejednoznačni te ne dopuštaju izvođenje jasnih zaključaka. Kao što je ranije spomenuto pojedinci kroz članstvo u grupi stječu pozitivni identitet. No, Tajfel (1978) navodi da nacionalne grupe imaju poseban status u određenju grupnog identiteta. Kada dominantna grupa u društvu podcjenjuje ili ponižava manjinsku grupu kod članova manjinske grupe može se razviti negativni socijalni identitet (Phinney, 1990). U dodiru s većinskom grupom kod pripadnika manjinske grupe može doći do razvoja niskog samopoštovanja jer se percipiraju kao članovi inferiorne grupe. Prema Tajfelu (1978) postoji više različitih načina «obrane» od inferiorne grupe o kojima je bilo riječi ranije u tekstu. Tajfel i Turner (1986) kažu da je identifikacija sa vlastitom grupom najizrazitija kad su granice među grupama nepropusne, statusni odnosi nestabilni i kad se razlike percipiraju kao nelegitimne (Ellemers i dr., 1988). Prema Phinney (1990), identifikacija s dvije različite grupe može se javiti kod ljudi koji žive pod utjecajem dviju kultura. Ona može nepovoljno utjecati na razvoj nacionalnog identiteta kod pripadnika manjinske grupe zbog konflikta vrijednosti, stavova i normi ponašanja između njihove i većinske grupe. Utjecaj dvije kulture u nekim situacijama može imati i pozitivne posljedice na kulturalni identitet pojedinca. To se najčešće dešava kad su kulture sukladne, sličnih normi, vrijednosti i stavova.

Model akulturacije naglašava da se o nacionalnom identitetu može govoriti samo u slučaju kada postoji dulji kontakt između dvije ili više etničkih skupina, što onda omogućava analizu širih promjena kulturnih stavova, vrijednosti i ponašanja, pri čemu se poseban naglasak stavlja na odnos manjinske prema dominantnoj grupi (Phinney, 1990, prema Huić, 2004).

Razvojne teorije čine treću skupinu teorija nacionalnog identiteta. Prema njima nacionalni identitet se smatra dinamičkim i promjenjivim u vremenu i kontekstu. Temelje se na Eriksonovoj teoriji razvoja ego-identiteta koja formiranju identiteta pojedinca pretpostavlja dugotrajni proces istraživanja i eksperimentiranja (Fulgosi, 1983). Phinneyeva (1990) razvoj nacionalnog identiteta promatra kao proces u kojem pojedinac preispituje ulogu nacionalnog identiteta u svom životu. Taj proces

sastoji se od tri faze. Prva je faza difuznog, neistraženog nacionalnog identiteta. Prema modelu, u ovoj fazi se nalaze adolescenti i oni odrasli koji nisu bili izloženi preispitivanju vlastitog nacionalnog identiteta. Phinneyeva (1990) ključnim periodom za formiranje nacionalnog identiteta smatra prelazak iz osnovne u srednju školu, te smo s obzirom na to dob od 15 godina uzeli kao donju granicu u našem istraživanju. Neki autori smatraju da se u ovoj fazi kod pripadnika manjina javlja preferencija dominantne kulture. Ipak, to ne mora nužno biti tako jer je moguće da mladi nisu bili zainteresirani za nacionalna pitanja i nisu o njima razmišljali. Također je moguće da su od roditelja preuzeli pozitivne nacionalne stavove i zato ne pokazuju preferenciju prema većinskoj grupi. Druga faza je faza istraživanja nacionalnog identiteta koja je često praćena aktivnijim uključivanjem u život vlastite etničke skupine. Istraživanje vlastitog nacionalnog identiteta rezultat je iskustva koje je pobudilo svijest pojedinca o pripadnosti određenom narodu. Taj proces podrazumijeva različite aktivnosti primjerice čitanje, posjećivanje etničkog muzeja, sudjelovanje u kulturnim događajima i slično. Kod pripadnika manjina taj proces može uključivati i odbacivanje vrijednosti dominantne kulture. Prema procesnom modelu razvoja nacionalnog identiteta rezultat ove faze je bolje razumijevanje i veće vrednovanje vlastite nacionalnosti tj. dolazi do internalizacije nacionalnog identiteta. Zbog različitih osobnih i povijesnih iskustava internalizirani nacionalni identitet ima različito značenje za različite pojedince i grupe. Internalizirani nacionalni identitet ne podrazumijeva nužno i visoki stupanj etničke uključenosti tj. pojedinac može biti svjestan svoje nacionalne pripadnosti, ali ne mora održavati običaje ili jezik. Phinneyeva (1990) navodi da se nacionalne manjine u ovoj fazi suočavaju s dva temeljna problema: a) kulturalnim razlikama između vlastite i dominantne grupe i b) nižim položajem vlastite grupe u društvu. Prema modelu Phinneyeve, usvajanje nacionalnog identiteta nije nužno i kraj procesa njegovog razvoja. Model naglašava dinamički aspekt usvajanja nacionalnog identiteta, te je moguće da pojedinac tijekom života ponovno počne preispitivati vlastiti nacionalni identitet, njegovu ulogu i značenje. Phinneyeva (1990) kaže da je, kad su u pitanju dominantne grupe, izmjena faza sporija nego kod manjinskih grupa, jer dolazi do dužeg zadržavanja u fazi difuznog nacionalnog identiteta. Pripadnici dominantne grupe jednostavno preuzimaju vrijednosti svoje grupe te imaju manju potrebu za istraživanjem vlastitog nacionalnog identiteta što rezultira sporijom izmjenom faza nacionalnog identiteta. Deaux (1996) navodi da se u istraživanjima pokazalo da je socijalni identitet, jednom kad se formira, izrazito

stabilna varijabla. U skladu s tim gornja granična dob u našem istraživanju je 45 godina, jer se nakon te dobi vjerojatnost većih promjena u nacionalnoj identifikaciji značajno smanjuje.

Spomenuti teorijski pristupi uz svoje različitosti i šarolikost imaju i izvjesne sličnosti. One se očituju u shvaćanju da je nacionalni identitet:

- a) Dinamička dimenzija koja se stalno konstruira i mijenja.
- b) Nastaje u međuodnosima i interakciji s drugim nacijama.
- c) Ukazuje na sličnosti unutar pripadnika određene grupe, ali i na njihovu različitost od pripadnika drugih grupa.
- d) Jedan je od mnogih socijalnih identiteta u suvremenom društvu, a koliki će biti njegov značaj ovisi o pojedincu i društvu.
- e) Ne može se svesti na jednu odrednicu, nego je zavisna od konteksta (Milošević Đorđević 2003, prema Huić, 2004)

1.2.1. Komponente nacionalnog identiteta

Jedno od osnovnih pitanja vezanih uz konstrukt nacionalnog identiteta jest utvrđivanje i mjerenje njegovih različitih komponenti. Phinneyeva (1990) govori o četiri osnovne komponente za koje se pretpostavlja da čine nacionalni identitet:

1. Samoidentifikacija ili samodefiniranje pojedinca kao člana nacionalne grupe. Samoidentifikacija može biti određena porijeklom osobe, ali je moguća i kao iskaz vlastitog opredjeljenja neovisno o porijeklu. Feather (1994) (prema Čorkalo i Kamenov, 1998) je proveo niz istraživanja na australskom sudionicima i pokazao da je snažnija identifikacija s nacionalnom grupom povezana s izraženijim favoriziranjem vlastite grupe, većom grupnom pristranošću te izraženijim kolektivističkim vrijednostima.
2. Osjećaj pripadnosti određenoj etničkoj skupini. Njegov intenzitet može varirati od snažnog do osjećaja samo formalne pripadnosti grupi bez emocionalne vezanosti. S obzirom da se ova komponenta odnosi na emocionalne procese, zbog njihove promjenjivosti, teško je mjerljiva. U većini istraživanja ispituje se preko vezanosti za vlastitu grupu, a katkada i kao osjećaj različitosti i izdvojenosti vlastite u odnosu na druge grupe (Phinney, 1990).
3. Stavovi prema članstvu u grupi koji mogu biti pozitivni ili negativni. Pozitivni stavovi se najčešće iskazuju i istražuju kroz pozitivne afektivne reakcije kao

što su ponos i zadovoljstvo pripadnošću, te prihvaćanje vlastite grupe. Izostanak pozitivnih stavova i/ili izražavanje negativnih stavova prema vlastitoj nacionalnoj skupini može se promatrati kao poricanje vlastitog nacionalnog identiteta. Negativni stavovi mogu se manifestirati i kao želja za time da se postane član neke druge nacionalne skupine (Phinney, 1990). Analiza rezultata istraživanja, koje je 1995. godine proveo International Social Survey Programme (ISSP) u 22 europske zemlje, pokazala je da je nacionalni ponos povezan s osjećajem nacionalne pripadnosti. Višu razinu nacionalnog ponosa pokazuju oni koji imaju snažan osjećaj nacionalne pripadnosti tj. osjećaju se «bliski» svojoj zemlji. Pokazalo se da stariji i slabije obrazovani sudionici iskazuju veći nacionalni ponos, dok razlika s obzirom na spol nije utvrđena (Čorkalo i Kamenov, 1998).

4. Uključenost u rad i život vlastite nacionalne skupine odnosi se na to koliko pojedinci sudjeluju u održavanju tradicije i kulture svoga naroda. U istraživanjima najčešće korišteni indikatori uključenosti su: upotreba nacionalnog jezika, način sklapanja prijateljstava i intimnih veza tj, da li je za njih važna pripadnost istoj etničkoj skupini, pripadnost određenoj vjeri i njeno prakticiranje, sudjelovanje u radu i formiranju socio-nacionalnih institucija (zavičajni klubovi, društva), uključenost u političke aktivnosti vezane za boljitak vlastite nacionalne grupe, odabir mjesta stanovanja s obzirom na nacionalnu pripadnost, njegovanje nacionalnih vrijednosti, interes za zemlju porijekla, te poznavanje nacionalne povijesti i kulture (Phinney,1990).

1.2.2. Oblici nacionalne vezanosti

Guetzkow (prema Šiber, 1998) je razvio koncept po kome paralelno postoji nekoliko oblika nacionalne vezanosti. Njegova tipologija sadrži četiri osnovna oblika nacionalne lojalnosti, a pojedinci se na njima grupiraju s obzirom na svoj dominantni tip odnosa. To su:

1. multiplisti-pokazuju lojalnost prema vlastitoj naciji, ali vezanost i naklonost prema pripadnicima drugih nacija;
2. patrioti-osjećaju zajedništvo samo s pripadnicima svoje nacije;
3. alijenirani-nemaju osjećaj nacionalne pripadnosti;
4. nezadovoljni-bliži su im pripadnici drugih nacija nego njihove vlastite nacije.

Rot i Havelka (prema Šiber,1998), polazeći od sličnih teorijskih pretpostavki kao i Guetzkow, pretpostavljaju da postoji pet oblika nacionalne vezanosti:

1. Isključiva nacionalna vezanost koju karakterizira izrazita svjesnost o pripadnosti vlastitoj naciji, ocjena da je jedino ta pripadnost važna i značajna, te omalovažavanje drugih nacija. Autori smatraju da ovaj oblik nacionalne vezanosti odgovara pojmovima koji se u literaturi označavaju kao etnocentrizam, nacionalizam ili nacionalni šovinizam.
2. Istaknuta nacionalna vezanost koja podrazumijeva patriotizam i određeni stupanj nacionalne ideacije, ali i prihvaćanje postojanja drugih nacionalnih pripadnosti.
3. Višestruka nacionalna vezanost je oblik internacionalizma koji je karakteriziran osjećajem lojalnosti prema vlastitoj naciji, ali i težnjom za međunarodnom suradnjom i sporazumijevanjem. Lojalnost se prvenstveno iskazuje prema čovječanstvu, prema onome što se ocjenjuje humanim, vrijednim, naprednim za sve narode i ljude, a to ne isključuje osjećaj vezanosti uz vlastitu naciju.
4. Istaknuta internacionalna vezanost koju karakterizira vezanost uz opću ljudsku zajednicu i težnja da se prevladaju uski nacionalni interesi. Označava se kao kozmopolitizam ili mondijalizam.
5. Nepostojanje nacionalne vezanosti (anacionalizam ili individualizam), tj. odsustvo vezanosti za bilo koju naciju pri čemu se nacionalni osjećaji smatraju nepotrebnima i štetnima.

Niz istraživanja koja su provedena s ciljem provjere ovog teorijskog modela nisu jednoznačno potvrdila njegove postavke. Dapače, neki od dobivenih rezultata upućuju na zaključak da se ne radi o različitim oblicima nacionalne vezanosti, već da je nacionalna vezanost kontinuirana varijabla na kojoj jedan kraj kontinuuma označava "nacionalna isključivost", a drugi "nacionalna negacija" (Šiber,1988).

Unatoč neospornoj važnosti, problem nacionalnog identiteta je u psihologiji malo istraživano. Većina dosadašnjih istraživanja rađena je uglavnom na neadekvatnim i nereprezentativnim uzorcima (na djeci ili manjinskim skupinama) na kojima generalizacija rezultata nije moguća. Polazne definicije i mjere korištene u

istraživanjima nacionalnog identiteta razlikuju se od istraživanja do istraživanja pa je empirijske nalaze teško ili nemoguće uspoređivati (Jelić, 2003).

1.3. Samopoštovanje

Prema teoriji socijalnog identiteta ljudi su pristrani prema vlastitoj grupi jer na taj način postižu pozitivnu različitost vlastite grupe, pozitivan socijalni identitet, a time povećavaju vlastito samopoštovanje. Unutar ove teorije samopoštovanje je dobilo centralnu ulogu u objašnjenju međugrupne diskriminacije.

Pod pojmom samopoštovanje podrazumijevamo evaluaciju sebe, odnosno osjećaj vlastite vrijednosti i poštovanja prema samom sebi. Istraživanja su pokazala da je kod ljudi samopoštovanje važan faktor za subjektivni osjećaj zadovoljstva i za uspješnost u različitim područjima djelovanja. Ono je zapravo primarni indikator pozitivne psihološke prilagodbe. Posljednjih godina porastao je interes za koncept samopoštovanja u različitim područjima kliničke i socijalne psihologije. Samopoštovanje može biti osobno i socijalno, ovisno o tome evaluiramo li sebe kao pojedinca ili pripadnika neke skupine ljudi (Jelić, 2003).

U literaturi se koncept osobnog samopoštovanja često spominje, a različiti autori ga definiraju na različite načine. Coopersmith (1967) osobno samopoštovanje definira kao stupanj uvjerenja pojedinca u vlastite sposobnosti, važnost, uspješnost ili vrijednost, te ga tretira kao višedimenzionalni konstrukt. U Maslowljevoj teoriji samopoštovanje se nalazi na četvrtoj razini hijerarhijski organiziranih potreba (motiva) pojedinca, a sastoji se od dvije komponente: želje za kompetentnošću i želje za prestižem. Rosenberg ga definira kao globalnu vrijednosnu orijentaciju prema sebi (Lacković- Grgin, 1994). Luhtanenova i Crockerova (1992) navode da mnogi autori osobno samopoštovanje shvaćaju kao evaluativnu dimenziju pojma o sebi, te je kao takvo često mjereno i istraživano.

Kolektivno samopoštovanje proizlazi iz pripadnosti određenoj socijalnoj grupi. Luhtanenova i Crockerova (1992) smatraju ga važnim moderatorom pristranosti

prema vlastitoj grupi i vjeruju da postoje relativno stabilne individualne razlike u socijalnom samopoštovanju, kao što postoje u osobnom.

Mnogi istraživači upozorili su na neprikladnost mjera samopoštovanja u odnosu na pretpostavke teorije socijalnog identiteta. Naime, u istraživanjima socijalnog identiteta često se mjeri samopoštovanje na osobnoj razini, iako je sudioniku salijentan grupni, socijalni identitet. To se može objasniti time da neke socijalno-psihološke teorije samopoštovanja, za razliku od teorije socijalnog identiteta, više naglašavaju individualističke, osobne aspekte slike o sebi.

U različitim istraživanjima korištene su i različite skale osobnog samopoštovanja. Većina njih temelji se na samoiskazu sudionika i procjeni globalnog samopoštovanja (Rosenberg, 1965- Skala samopoštovanja) ili na samopoštovanju specifičnom za određena područja i sposobnosti (Fitts, 1964 - Tennessee skala pojma o sebi; Janis i Field, 1959 - Skala osjećaja neadekvatnosti; Coopersmith, 1967 - Skala samopoštovanja).

Navedene skale stavljaju naglasak na individualne aspekte samopoštovanja i daju samo djelomičnu sliku pojedinačne slike o sebi. Koncept kolektivnog (socijalnog) samopoštovanja je zanemaren. Postavka teorije socijalnog identiteta je da pojedinci nastoje ostvariti i povećati ne samo osobno, nego i kolektivno samopoštovanje. Pojedinačno kolektivno samopoštovanje je visoko ukoliko se njegova socijalna grupa vrednuje pozitivno u odnosu na relevantne komparativne grupe.

Da bi se provjerile postavke teorije socijalnog identiteta nužno je imati mjeru samopoštovanja koja je proizašla iz socijalnog identiteta pojedinca tj. pripadnosti socijalnoj kategoriji u kojoj se pojedinac trenutno nalazi.

Breckler, Greenwald i Wiggins 1986. godine konstruirali su skalu čija je namjena bila mjerenje kolektivnog samopoštovanja. Ona se temelji na pretpostavci da postoje tri motivacijske facete pojma o sebi: privatna, javna i kolektivna, te da pojedinac nastoji ostvariti vlastitu vrijednost na svakoj od njih. Iako autori kolektivno samopoštovanje definiraju kao «mi» facetu pojma o sebi postignuća na ovoj faceti

definirana su individualistički, tj. kao postignuća pojedinca unutar referentne grupe (Luhtanen i Crocker, 1992).

Jedina skala koja je zaista pokušala ispitati globalno, kolektivno samopoštovanje je Skala kolektivnog samopoštovanja (CSES) Luhtanenove i Crockerove (1992). Ona mjeri izraženost pojedinčevog socijalnog identiteta vezanog uz članstvo u grupi koja je pojedincu predodređena tj. zadana, kao što su nacija, rasa, spol, religija i sl. Skala je orjentirana na zadane, umjesto na izabrane socijalne grupe (hobi, interesi) zato što je identitet iz zadanih grupa stalno prisutan kod pojedinca i on ga unosi i u one grupe čiji je član vlastitim izborom. Još važnije, cilj skale je mjerenje globalne, relativno stabilne razine socijalnog samopoštovanja što omogućuje usporedbu sa skalama koje mjere globalno, relativno stabilno osobno samopoštovanje (Rosenbergova skala osobnog samopoštovanja- RSES).

Pretpostavka teorije socijalnog identiteta jest da postoji povezanost između osobnog i kolektivnog samopoštovanja jer imaju zajedničku jezgru u slici o sebi (opći osjećaj vrijednosti, pozitivnost slike o sebi u cjelini). Jelić (2003) kaže da su dosadašnja istraživanja podržala ideju o međudjelovanju ova dva tipa samopoštovanja. U nekima od njih se pokazalo da pristranost prema vlastitoj grupi ili međugrupna diferencijacija povećavaju osobno samopoštovanje. Cialdini i Richardson (1980) u svom su istraživanju pokazali da neuspjeh na testu, za koji je pretpostavka da će više ugroziti osobno nego kolektivno samopoštovanje, kod sudionika dovodi do uzdizanja kvalitete vlastitog fakulteta i omalovažavanja kvalitete konkurentskog fakulteta što ima direktniji utjecaj na povećanje kolektivnog nego osobnog samopoštovanja (Luhtanen i Crocker, 1992; Jelić, 2003). Dakle, pokazalo se da jedan tip samopoštovanja ponekad može kompenzirati drugi i stoga nam mogućnost mjerenja kolektivnog samopoštovanja zajedno s osobnim daje priliku da te procese promotrimo pod novim svjetlom (Luhtanen i Crocker 1992).

Teorija socijalnog identiteta istovremeno podržava dvije pretpostavke o odnosu samopoštovanja i pristranosti prema vlastitoj grupi:

- a) pojedinci s visokim samopoštovanjem pokazuju veću pristranost prema vlastitoj grupi

- b) pojedinci s niskim samopoštovanjem pokazuju veću pristranost prema vlastitoj grupi

U prilog prvoj pretpostavci ide istraživanje Luhtanen i Crockerove (1992) koje su koristeći Skalu kolektivnog samopoštovanja dobile da najviše pristranosti prema vlastitoj grupi pokazuju pojedinci s visokim socijalnim samopoštovanjem. Veliki nedostatak ovog istraživanja jest činjenica da je Skala kolektivnog samopoštovanja globalna mjera socijalnog samopoštovanja tj., nije povezana sa specifičnom grupom, nego se odnosi na sve grupe kojima pojedinac pripada. Osim toga, autorice su u svom istraživanju koristile paradigmu minimalne grupe (laboratorijski uvjeti) pa je upitno koliko je socijalni identitet koji su željele ispitati salijentan (Jelić, 2003). Kako bismo izbjegli navedene nedostatke u našem istraživanju povezali smo Skalu kolektivnog samopoštovanja s nacionalnom grupom. Osim toga, istraživanje nije provedeno u laboratorijskim uvjetima.

Druga pretpostavka provjeravana je uglavnom manipulacijom osobnim samopoštovanjem. Sudionicima se daje povratna informacija o uspjehu u određenom zadatku i time se povećava ili smanjuje njihovo samopoštovanje. Nakon toga njihov je zadatak procijeniti druge pojedince s iznadprosječnim i ispodprosječnim rezultatom na istom zadatku za koji su dobili povratnu informaciju. Pokazalo se da pojedinci s visokim samopoštovanjem imaju izražen motiv za samouzdanjem, te oni pokazuju izrazitiju pristranost prema pripadnicima vlastite grupe. Nasuprot tome pojedinci s niskim samopoštovanjem imaju izražen motiv za samozaštitom koji se manifestira kroz omalovažavanje vanjske grupe. Očito je da i osobno i socijalno samopoštovanje djeluju u domenama interpersonalnih i intergrupnih odnosa (Jelić, 2003)

Ipak, više dokaza ide u prilog tome da će ljudi s visokim socijalnim samopoštovanjem vjerojatnije pokazati pristranost prema vlastitoj grupi nego oni s niskom socijalnim samopoštovanjem. U skladu s tim u našem istraživanju polazimo od pretpostavke da će ljudi s visokim rezultatom na Skali kolektivnog samopoštovanja (koja u našem istraživanju mjeri kolektivno samopoštovanje vezano uz nacionalnu grupu) pokazati veću pristranost prema vlastitoj nacionalnoj grupi tj. dobiti više rezultate na skalama NAIT i NI.

Pretpostavka vezana uz osobno samopoštovanje jest da će osobe s niskim osobnim samopoštovnjem pokazivati veću pristranost prema vlastitoj naciji kako bi popravile sliku o sebi. U našem istraživanju ne postoji vanjska grupa kroz čije bi omalovažavanje sudionici mogli povisiti osobno samopoštovanje pa pretpostavljamo da će uzdizati vlastitu grupu kako bi popravili sliku o sebi.

Također pretpostavljamo da će socio-demografske varijable dobi, spola i obrazovanja pridonijeti objašnjenju izraženosti nacionalnog identiteta. Čorkalo i Kamenov (1998) i dobile su na hrvatskim sudionicima da stariji, muškarci i niže obrazovani imaju više izražen nacionalni identitet od mlađih sudionika, žena i visoko obrazovanih. Naše pretpostavke su u skladu s tim nalazom.

Phinneyeva (1990) u svom preglednom članku navodi da su se različiti autori bavili značenjem religioznosti za fenomen nacionalnog identiteta. Prema Weissbrodovoj (1983) vrijednosti vezane uz nacionalnu identifikaciju u mnogim društvima proizlaze iz religioznosti. Čorkalo i Kamenov (1998) navode rezultat prema kojem veća religioznost sudionika podrazumijeva izraženiji nacionalni identitet. Pretpostavili smo da će rezultati odnosa važnosti vjere i nacionalnog identiteta u našem istraživanju biti u skladu navedenim.

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Glavni cilj ovog istraživanja bio je provjeriti postavke teorije socijalnog identiteta o povezanosti samopoštovanja i socijalnog identiteta u vidu nacionalnog identiteta.

2.1. Problem

Ispitati odnos izraženosti nacionalnog identiteta s osobnim samopoštovanjem, kolektivnim samopoštovanjem, nekim socio-demografskim varijablama (spol, dob, obrazovanje), te varijablom važnost vjere.

Na temelju navedenog problema formulirali smo sljedeće hipoteze:

HIPOTEZA 1: Osobno i kolektivno samopoštovanje su umjereno pozitivno povezani.

Ovakvo predviđanje izvodimo iz teorije socijalnog identiteta prema kojoj osobno i kolektivno samopoštovanje imaju zajedničku jezgru u slici o sebi, te između njih postoji povezanost. Dosadašnja istraživanja podržala su ideju o međudjelovanju ova dva tipa samopoštovanja. Luhtanenova i Crockerova (1992), ispitujući povezanost Skale kolektivnog samopoštovanja sa Rosenbergovom skalom osobnog samopoštovanja, dobile su umjerenu povezanost $r = ,34$. Jelić (2003) je na uzorku hrvatskih ispitanika dobila koeficijent korelacije osobnog i kolektivnog samopoštovanja koji iznosi $r = ,37$.

HIPOTEZA 2: Kolektivno samopoštovanje vezano uz nacionalnu grupu je u visokoj pozitivnoj korelaciji s nacionalnim identitetom. Prema teoriji socijalnog identiteta pojedinačno kolektivno samopoštovanje je visoko ukoliko on grupu kojoj pripada vrednuje pozitivno. U istraživanju koje je, na uzorku hrvatskih ispitanika, provela Jelić (2003) dobivena je visoka pozitivna korelacija nacionalnog identiteta i kolektivnog samopoštovanja ($r = ,63$).

HIPOTEZA 3: Pojedinci s niskim osobnim samopoštovanjem imat će na mjerama nacionalnog identiteta više rezultate od pojedinaca visokog osobnog samopoštovanja, tj. pokušat će kompenzirati nedostatak osobnog samopoštovanja većom nacionalnom identifikacijom. Prema teoriji socijalnog identiteta moguće su i pozitivne i negativne i nulte korelacije između osobnog samopoštovanja i vezanosti uz vlastitu grupu. Istraživanja povezanosti odnosa nacionalnog identiteta i osobnog samopoštovanja uglavnom su ispitivala i odnos pojedinca prema komparativnoj skupini i diskriminaciju, te dobiveni rezultati upućuju na činjenicu da su osobe niskog osobnog samopoštovanja sklonije diskriminaciji, te da pokazuju veću pristranost prema vlastitoj grupi. Jelić (2003) je dobila rezultate u skladu s navedenim.

HIPOTEZA 4: Očekujemo da će socio-demografske varijable dob, obrazovanje i spol značajno pridonjeti objašnjenju rezultata dobivenih na mjerama nacionalnog identiteta. Očekujemo da će nacionalni identitet biti izraženiji kod starijih sudionika, sudionika s nižim stupnjem obrazovanja i muškaraca. Također očekujemo značajan doprinos varijable važnost vjere objašnjenju kriterija. Pretpostavljamo da će njena povezanost s nacionalnim identitetom biti pozitivna (Čorkalo i Kamenov,1998). U prilog pretpostavci o doprinosu dobi i obrazovanja objašnjenju nacionalnog identiteta idu rezultati brojnih istraživanja (Čorkalo i Kamenov,1998; Jelić 2003; Phinney,1990). Za varijablu spola rezultati nisu jednoznačni, no Čorkalo i Kamenov (1998) su na uzorku hrvatskih sudionika dobile veću izraženost nacionalnog identiteta kod muškaraca.

HIPOTEZA 5: Očekujemo da će varijabla kolektivnog samopoštovanja više od varijable osobnog samopoštovanja pridonijeti objašnjenju nacionalnog identiteta. Pretpostavku temeljimo na činjenici da kolektivno samopoštovanje proizlazi iz pripadnosti određenoj socijalnoj grupi, u našem istraživanju nacionalnoj, te je logično očekivati će ono više pridonijeti objašnjenju nacionalnog identiteta od osobnog samopoštovanja koje proizlazi iz uvjerenja pojedinca u vlastite sposobnosti, važnost, uspješnost ili vrijednost. Jelić (2003) dobila je rezultat u skladu s našom hipotezom.

1. METODA

4.1. Sudionici

Ispitivanje je provedeno u sklopu projekta Clipsee 2003/04 «Europski i nacionalni identitet». Clipsee (Clinical Psychology in South East Europe) je program u koji su uključeni odsjeci za psihologiju sveučilišta bivše Jugoslavije i Sveučilište Ludwig Maximilian u Münchenu. U sklopu Clipsee internacionalni stručnjaci iz različitih zemalja iznose rezultate svojih istraživanja provedenih u Jugoistočnoj Europi vezanih uz ratna iskustva, post ratnu adaptaciju i smjer razvoja pojedinih zemalja i dr. Nostelji projekta «Europski i nacionalni identitet» su dr. sc. Željka Kamenov (Odsjek za psihologiju Zagerb) i dr. sc. Mirjana Franceško (Odsek za psihologiju Novi Sad). Prikupljanje podataka proveli su studenti – suradnici s oba fakulteta kojima će dobiveni podaci koristiti za izradu diplomskih radnji. Ispitivanjem je obuhvaćeno 400 sudionika iz Hrvatske s područja grada Zagreba, te 400 sudionika iz Srbije i Crne Gore s područja Novog Sada. U skladu s ciljevima ovog diplomskog rada u daljnjem tekstu biti će riječi samo o hrvatskom uzorku, te će se analizirati samo na njemu dobiveni podaci.

Podaci su prikupljeni na prigodnom uzorku stratificiranom prema tri varijable: spol, dob i stupanj obrazovanja. Vodilo se računa o podjednakoj zastupljenosti muških i ženskih sudionika u uzorku. Planirana struktura uzorka obuhvaćala je, u podjednakoj mjeri, tri dobne kategorije sudionika:

1. dobna kategorija od 15 do 25 godina starosti
2. dobna kategorija od 26 do 35 godina starosti
3. dobna kategorija od 36 do 45 godina starosti.

Prema varijabli stupanj obrazovanja sudionici su također bili podijeljeni u tri kategorije:

1. sudionici s niskom stručnom spremom
2. sudionici s srednjom stručnom spremom
3. sudionici s višom ili visokom stručnom spremom.

U uzorku smo planirali 25% sudionika niske i 25% sudionika više/visoke stručne spreme te 50% sudionika srednje stručne spreme što je u skladu s raspodjelom ovih grupa u gradskoj populaciji.

Potrebno je naglasiti da su u skupinu sudionika s višom/visokom stručnom spremom bili uključeni i studenti četvrte godine studija i apsolvanti dok su u skupinu sa srednjom stručnom spremom bili uvršteni i učenici četvrtog razreda srednje škole.

U konačnu analizu uključeni su samo sudionici koji su se po pitanju nacionalnosti izjasnili kao Hrvati tj. pripadnici su većinske nacije u Hrvatskoj (N=361).

Tablica 1. Konačna struktura uzorka (N=361)

	HRVATI N=361 (100%)		
SPOL	m = 178 (49,3%)		ž = 183 (50,7%)
DOBNE KATEGORIJE	"15-25" = 131 (36,3%)	"26-35" = 122 (33,8%)	"36-45" = 107 (29,6%)
STUPANJ OBRAZOVANJA	NSS = 86 (23,8%)	SSS = 179 (49,6%)	VSS = 94 (26%)

4.1. Postupak

Ispitivanje je provedeno u listopadu 2003. godine na području grada Zagreba u Hrvatskoj te Novog Sada u Srbiji i Crnoj Gori. Cilj mu je bio testirati preliminarne verzije upitnika ENI 03 razvijenog u sklopu projekta «Europski i nacionalni identitet» koji se provodi u suradnji Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Odseka za psihologiju Univerziteta u Novom Sadu. Ispitivanje su proveli studenti četvrte godine i apsolvanti psihologije s dva spomenuta fakulteta.

Na jednom dijelu studenata i na odraslim sudionicima upitnici su primijenjeni individualno, dok je primjena na srednjoškolskim sudionicima bila grupna. Ispitivanje je provedeno na učenicima drugog razreda Škole za cestovni promet i na učenicima

četrtoeg razreda Klasične gimnazije u Zagrebu. Dio studenata ispitan je grupno na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu te na Veterinarskom fakultetu u Zagrebu. Ostali sudionici bili su poznanici ispitivača ili slučajni prolaznici za koje je ispitivač provjerio da li po svojim socio-demografskim karakteristikama odgovaraju planiranom uzorku.

Sudionicima je pročitana opća uputa kojom su zamoljeni za suradnju u ispitivanju stavova građana o općim društvenim pitanjima. Objašnjeno im je da je ispitivanje anonimno. Prije svake pojedine skale sudionici su mogli pročitati posebnu kratku uputu, a za sve nejasnoće pri ispunjavanju mogli su se obratiti ispitivaču. Ispunjavanje upitnika u prosjeku je trajalo oko 30 minuta.

4.1. Instrumenti

Na navedenom uzorku primijenili smo upitnik nazvan ENI 03 koji se sastoji od 8 skala koje su sudionici ispunjavali sljedećim redoslijedom:

1. Tko sam ja? – pitanje otvorenog tipa
2. Skala osobnog samopoštovanja (Rosenberg, 1965)
3. Skala nacionalnog identiteta – NAIT (Čorkalo i Kamenov, 1998)
4. Skala europskog identiteta (Cinnirella, 1997)
5. Skala kolektivnog samopoštovanja (Luhtanen i Crocker, 1992)
6. Skala nacionalnog identiteta (Cinnirella, 1997)
7. Skala europskog identiteta – EUROID (Franceško i sur., 2002)
8. Opći podaci o sudioniku

S obzirom na ciljeve ovog diplomskog rada analizirat ćemo podatke dobivene na temelju Skale osobnog samopoštovanja (Rosenberg, 1965) (prilog 1), Skale kolektivnog samopoštovanja (Luhtanen i Crocker, 1992) (prilog 2); Skale nacionalnog identiteta - NAIT (Čorkalo i Kamenov, 1998) (prilog 3), Skale nacionalnog identiteta (Cinnirella, 1997) (prilog 4), te opće podatke o sudioniku (prilog 5).

Skala osobnog samopoštovanja (Rosenberg, 1965)

Skala osobnog samopoštovanja je skala Likertovog tipa (prilog 1). Sastoji se od 10 čestica od kojih je pet definirano u pozitivnom, a pet u negativnom smjeru. (Npr. «Osjećam da sam isto toliko sposoban koliko i drugi ljudi», odnosno «Osjećam da nema puno toga čime bih se mogao ponositi»). Zadatak sudionika je da na skali od 1 do 5 procijeni koliko se slaže s pojedinom tvrdnjom. Raspon odgovora je od 10 do 50, a srednja vrijednost skale iznosi 30.

Rosenbergova skala je godinama upotrebljavana u israživanjima i tretirana je kao jednodimenzionalna skala koja mjeri globalno osobno samopoštovanje, odnosno ono što pojedinac misli o sebi kao o osobi. To je najčešće korištena mjera osobnog samopoštovanja, te je moguća usporedba rezultata među istraživanjima. Skala je kratka i razumljiva što je dodatni razlog njene česte primjene. Kada je osamdesetih godina nekoliko autora nastojalo faktorski analizirati skalu, počelo se pokazivati da se na različitim uzorcima ne dobivaju uvijek jednofaktorske solucije. Tako O'Brien (prema Lacković-Grgin, 1994) nalazi da se kod studentica dobiva jedan faktor, a kod studenata i odraslih muškaraca dva faktora. Takvi nalazi potaknuli su Goldsmitha da provede niz faktorskih analiza i provjeri da li je Rosenbergova skala doista jednodimenzionalna. Pokazalo se da se u nekim populacijama, u kojima dob sudionika značajnije varira, ne dobivaju jednofaktorska rješenja. Pokazalo se da je, u slučajevima kada faktorska analiza pokazuje dvostruku soluciju, drugi faktor artefakt metode, a ne neki zasebni konstrukt (Lacković – Grgin, 1994).

Metrijske karakteristike Rosenbergove skale provjeravane su mnogo puta, jer je ona najčešće primjenjivan instrument za ispitivanje osobnog samopoštovanja. Test–retest pouzdanost ove skale obično se kreće između ,82 i ,88 ovisno o uzorku, a Cronbachov α koeficijent za različite uzorke iznosi između ,77 i ,88. (Jelić, 2003). Na našem uzorku α koeficijent unutarnje konzistencije u skladu je sa dosadašnjim istraživanjima i iznosi ,79.

Skala kolektivnog samopoštovanja Luhtanen i Crockerove (1992)

Skala kolektivnog samopoštovanja (Collective Self-esteem Scale – CSES) mjeri globalno, kolektivno samopoštovanje tj. pojedinčevu razinu socijalnog identiteta vezanu uz članstvo u zadanim grupama kao što su nacija, rasa, spol i sl. (prilog 2) Sastoji se od 16 čestica. Autori su faktorskom analizom utvrdili postojanje 4 faktora kojima je objašnjeno 72,3% ukupne varijance. Skala ima 4 subskale sa po 4 čestice.

Faktori su sljedeći:

1. članstvo (samoprocjene pojedinca kao člana grupe; npr. čestica «Ja sam vrijedan pripadnik svoje socijalne grupe.»),
2. privatno kolektivno samopoštovanje (pojedinčeva evaluacija grupe kojoj pripada; npr. čestica «Sve u svemu, drago mi je što sam pripadnik svoje socijalne grupe.»),
3. javno kolektivno samopoštovanje (pojedinčeva procjena toga kako drugi ljudi evaluiraju njegovu socijalnu grupu, npr. čestica «Općenito, drugi poštuju socijalnu grupu kojoj pripadam»),
4. identitet (pojedinčeva evaluacija važnosti grupe kojoj pripada za pojam o sebi, npr. čestica «Općenito, pripadnost mojoj socijalnoj grupi je važan dio slike koju imam o sebi) (Luhtanen i Crocker, 1992).

Barlettov test (Barlett Test of Sphericity=1652,992, $p<,001$) i Keiser-Meyer-Olkinov test (KMO= ,87) pokazali su prikladnost dobivenih podataka za faktorsku analizu. Kako bismo provjerili faktorsku strukturu Skale kolektivnog samopoštovanja na našem uzorku, na dobivenim podacima proveli smo statistički postupak faktorske analize, koristeći metodu glavnih komponenti s četiri zadana faktora uz varimax rotaciju.

Rezultati su pokazali da je zadanim faktorima objašnjeno 57,9% ukupne varijance od čega prvim faktorom 29,4%, drugim 12,9%, trećim 8,1%, a četvrtim 7,5%

Tablica 2. Matrica faktorske strukture za Skalu kolektivnog samopoštovanja

Čestice skale kolektivnog samopoštovanja	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Za to kako doživljam sebe kao ličnost, pripadnost mome narodu nije važna.	-,771			
Pripadnost mome narodu važan je dio slike koju imam o sebi.	,755			
Pripadnost mome narodu bitno određuje tko sam.	,730			
To što pripadam svome narodu, ne utječe na to kako sebe doživljam.	-,720			
Sve u svemu, drago mi je što sam pripadnik svog naroda.	,563			
Osjećam se dobro kao pripadnik svog naroda.	,544			
Sklon sam suradnji s pripadnicima svog naroda.	,408			
Općenito govoreći, drugi moj narod smatraju dobrim.		,812		
Općenito, drugi poštuju moj narod.		,678		
Često žalim što pripadam svome narodu.		-,452		
Često osjećam da sam beskoristan pripadnik svog naroda.			,750	
Osjećam da nema mnogo toga što bih ja mogao ponuditi svome narodu.			,733	
Ja sam vrijedan pripadnik svoga naroda.			-,510	
Često osjećam da moj narod nije vrijedan truda.			,472	
Većina ljudi smatra moj narod u prosjeku manje uspješnim od ostalih naroda.				,792
Drugi smatraju da je narod kojem pripadam bezvrijedan.				,710

U našem istraživanju nije se potvrdila faktorska struktura koju su dobili Luhtanen i Crockerova (1992). U prilogu 6. nalazi se usporedna tablica faktora dobivenih u našem istraživanju i faktora koje su dobile Luhtanenova i Crockerova (1992). Dobiveni Cronbach α iznosi ,82. S obzirom na tako visok koeficijent unutarnje konzistencije kao indikator izraženosti kolektivnog samopoštovanja uzet je ukupni rezultat na skali. Autorice navode da pouzdanost skale tipa Cronbach α iznosi ,85 za cijelu skalu, a test–retest pouzdanost ,68. Luhtanen i Crockerova u svom su istraživanju dobile umjerenu pozitivnu povezanost između Skale kolektivnog i Skale osobnog samopoštovanja (na različitim uzorcima koeficijenti korelacije se kreću od

,25-,45), što znači da iako su osobno i kolektivno samopoštovanje povezani ovisno o uzorku oni dijele maksimalno oko 20% varijance (Jelić, 2003). U našem istraživanju koeficijent korelacije između Skale osobnog i Skale kolektivnog samopoštovanja iznosi ,095 što je svega 1 % zajedničke varijance.

Istraživanja su pokazala da se skala može prilagoditi specifičnim zahtjevima a da se ne ugroze njene metrijske karakteristike što je velika prednost (Jelić, 2003). U našem istraživanju prilagodili smo Skalu kolektivnog samopoštovanja mjerenju kolektivnog samopoštovanja vezanog uz pripadnost nacionalnoj grupi. Prednost je također mogućnost usporedbe rezultata dobivenog na skali kolektivnog samopoštovanja sa rezultatom na Rosenbergovoj skali osobnog samopoštovanja jer su to dvije mjere stabilnog samopoštovanja.

Skala nacionalnog identiteta (NAIT) Čorkalo i Kamenov (1998)

NAIT skala nacionalnog identiteta je skala Likertovog tipa raspona od 1 do 5 (prilog 3). Sastoji se od 27 tvrdnji. Ukupan raspon rezultata kreće se od 27 – 135 pri čemu veći rezultat ukazuje na izraženiji nacionalni identitet (Čorkalo i Kamenov, 1998). Čorkalo i Kamenov (1998) navode koeficijent pouzdanosti skale $\alpha=,80$, dok u našem istraživanju on iznosi $\alpha=,94$.

Barlettov test (Barlett Test of Sphericity=4285,077, $p<,001$) i Keiser-Meyer-Olkinov test (KMO=,94) pokazali su prikladnost dobivenih podataka za faktorsku analizu. Kako bismo provjerili faktorsku strukturu skale NAIT na našem uzorku, na dobivenim podacima proveli smo statistički postupak faktorske analize, koristeći metodu glavnih komponenti s četiri zadana faktora uz varimax rotaciju.

Rezultati su pokazali da je zadanim faktorima objašnjeno 56,4% ukupne varijance od čega prvim faktorom 26,5% , drugim 12%, trećim 11,7%, a četvrtim 6,7%.

Tablica 3. Matrica faktorske strukture za mjeru nacionalnog identiteta NAIT

NAIT čestice	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Izuzetno mi je važna pripadnost mojoj naciji.	,752			
Osjećaj nacionalne pripadnosti čini me cjelovitom osobom.	,717			
Bez osjećaja svoje nacionalne pripadnosti bio bih siromašan.	,715			
Osjećaj nacionalne vezanosti jedan je od najljepših osjećaja koje pojedinac može imati.	,710			
Čovjek bez jasnog osjećaja nacionalne pripadnosti je čovjek bez identiteta.	,709			
Gdje god da živim isticao bi svoju nacionalnu pripadnost.	,707			
Svaki put kad čujem našu nacionalnu himnu osjetim ponos.	,704			
Smatram da sam vrlo svjestan pripadnosti vlastitoj naciji.	,669			
Moja nacionalnost mi je sasvim nebitna.	-,644			
Osjećam se vrijednim zbog bogate kulture svoga naroda.	,638			
Spreman sam dati život za svoj narod.	,586			
Svaka nacija bi trebala njegovati svoje nacionalne ideale.	,528			
Pripadnici istog naroda trebali bi se uvijek držati zajedno.	,521			
Ljudi koji ne vole svoj narod zaslužuju prezir.	,504			
Ne osjećam pripadnost niti jednoj naciji.	-,487			
Iako je moj narod malobrojan, u njemu je puno više sposobnih ljudi nego u drugim narodima.		,686		
Dobar pripadnik moje nacije ne bi se smio družiti s našim neprijateljima.		,674		
U svim povijesnim sukobima s drugim nacijama moj je narod uvijek bio u pravu.		,569		
Lojalnost vlastitoj naciji važnija je od lojalnosti samom sebi.		,489		
Volio bih živjeti kao stanovnik svijeta, a ne kao stanovnik samo jedne države.			,778	
Sebe smatram prije svega građaninom svijeta.			,750	
Čovječanstvo predstavlja jedinu pravu ljudsku zajednicu; zato je svaka podjela na nacije štetna i besmislena.			,732	
Ja sam kao prvo pripadnik čovječanstva, a tek onda svoje nacije.			,635	
Isticanje nacionalnih obilježja odraz je primitivizma.			,528	
Ponosim se poviješću svoga naroda.				,706
Djecu treba učiti da vole svoj narod.				,579
Djeci bi odmalena trebalo usađivati nacionalni duh.				,488

U istraživanju Čorkalo i Kamenov (1998) dobivena je zasićenost skale s četiri faktora: 1.) osjećaj izražene nacionalne pripadnosti, 2.) nacionalizam ili isključiva nacionalna vezanost, 3.) odanost naciji i 4.) kozmopolitizam. U našem istraživanju ta se faktorska struktura nije potvrdila. Zbog nestabilne faktorske strukture, činjenice da se većina čestica grupirala na prvi faktor i visokog koeficijenta unutarnje konzistencije u daljnjoj obradi i raspravi koristit ćemo samo ukupni rezultat na skali NAIT.

U prilogu 7. nalazi se usporedna tablica faktora dobivenih u našem istraživanju i faktora koje su dobile Čorkalo i Kamenov (1998) u svom istraživanju.

Skala nacionalnog identiteta (Cinnirella, 1997)

Skala nacionalnog identiteta konstruirana je kao mjera britanskog i talijanskog nacionalnog identiteta (Cinnirella, 1997) (prilog 4). Skala proizlazi iz teorije socijalnog identiteta Tajfela i Turnera i ispituje identifikaciju s nacionalnom grupom kroz dimenzije socijalnog identiteta kao što su percipirana važnost grupe, afektivni aspekt i međugrupni odnosi. Nedostatak skale je to što ne ispituje bihevioralni aspekt nacionalne identifikacije. Uz prikladnu promjenu ključnih riječi u česticama može se primjenjivati na bilo kojem nacionalnom uzorku npr. kad se ispituje nacionalni identitet Talijana ključna riječ u pitanjima je «talijanski», do je za Britance «britanski» (Cinnirella, 1997). Za potrebe primjene na hrvatskom uzorku u ovom istraživanju skala je prevedena na hrvatski jezik.

Skala se sastoji od ukupno 7 čestica u obliku pitanja. Kao odgovor na svako pitanje ponuđeno je 5 znakova X na kontinuumu omeđenom sa suprotnim kategorijama koji se kreće u smjeru od pozitivnog prema negativnom. Zadatak sudionika bio je zaokružiti onaj X koji najbolje opisuje njegovo mišljenje ili emocije. Odgovori sudionika pretvoreni su u klasičnu skalu od 5 stupnjeva, te su rekodirani tako da veći rezultat na skali označava jače izražen nacionalni identitet. Skala je kratka i razumljiva. Korištena je u mnogim istraživanjima što omogućuje usporedbe rezultata različitih istraživanja. U ovom istraživanju kod primjene upitnika na hrvatskim sudionicima kao podražajna riječ korištena je riječ «nacija» kako bi bili sigurni da sudionici na pitanja odgovaraju u skladu sa svojom nacionalnom pripadnošću.

Pouzdanost skale nacionalnog identiteta tipa Cronbach α na uzorku građana Zagreba pokazala se visokom ($\alpha=,86$). Cinnirella (1997) navodi slične koeficijente pouzdanosti na uzorku britanskih ($\alpha=,88$) odnosno talijanskih sudionika ($\alpha=,83$).

Potvrđena je jednodimenzionalna struktura skale. Na uzorku građana Zagreba generalni faktor objašnjava 55,3% varijance.

S obzirom na jednodimenzionalnu strukturu skale te visok koeficijent unutarnje konzistencije formiran je ukupni rezultat sudionika kao jednostavna linearna kombinacija njegovih odgovora na svih 7 pitanja. Ukupni raspon odgovora kreće se od 7 (nulta izraženost nacionalnog identiteta) do 35 (maksimalna izraženost nacionalnog identiteta).

Opći podaci o sudioniku

Na kraju ispunjavanja upitnika ENI 03 ispitanici su imali zadatak odgovoriti na nekoliko općih pitanja o sebi. Prikupljeni su socio-demograski podaci o sudionicima (spol, dob, radna aktivnost, vjeroispovjest, nacionalnost) (prilog 5). Također je ispitana važnost vjere u životu sudionika. Zadatak sudionika bio je odgovoriti na pitanje «Koliko Vam je vjera važna u životu?». Kao odgovor na pitanje ponuđeno je 5 znakova X na kontinuumu omeđenom sa suprotnim kategorijama koji se kreće u smjeru od negativnog prema pozitivnom (1= upoće mi nije važna; 5= izrazito mi je važna). Zadatak sudionika bio je zaokružiti onaj X koji najbolje opisuje njegovo mišljenje ili emocije. Odgovori sudionika pretvoreni su u klasičnu skalu od 5 stupnjeva. Viši rezultat na skali označava jače izraženu važnost vjere za sudionika.

4. REZULTATI I RASPRAVA

Prikupljeni podaci obrađeni su statističkim programom SPSS for Windows za osobna računala, verzija 11. Da bismo dobili odgovore na probleme našeg istraživanja, uz osnovnu deskriptivnu statistiku, računali smo bivarijatne korelacije među varijablama, koristili postupak analize varijance, te postupak višestruke hijerarhijske regresijske analize. Rezultati će biti predstavljeni prema postavljenim hipotezama u istraživanju.

Tablica 4. Aritmetičke sredine i standardne devijacije ispitivanih varijabli na cijelom uzorku sudionika (N=361)

	M	σ	TR
OSOBNOSAMOPOŠTOVANJE	40,06	5,72	10-50
KOLEKTIVNOSAMOPOŠTOVANJE	55,63	8,24	16-80
NACIONALNI IDENTITET (NAIT)	86,24	19,10	27-135
NACIONALNI IDENTITET (NI)	25,12	5,45	7-35

Izračunate su aritmetičke sredine na cijelom uzorku sudionika (N=361) za varijable osobnog samopoštovanja, kolektivnog samopoštovanja, te nacionalnog identiteta. Aritmetička sredina osobnog samopoštovanja ($M=40,06$, $\sigma=5,72$) ukazuje na visoku prosječnu izraženost osobnog samopoštovanja sudionika. Ako dobivenu vrijednost podijelimo s ukupnim brojem čestica na skali (10) iz dobivenog rezultata vidljivo je da je u našem uzorku osobno samopoštovanje više od prosjeka ($M=4,01$). Ovakav rezultat u skladu je s rezultatima istraživanja osobnog samopoštovanja (Bray, 2001; Jelić, 2003). Na Skali kolektivnog samopoštovanja prosječna vrijednost sudionika ($M=55,63$, $\sigma=8,24$) ukazuje na srednje visoku izraženost kolektivnog samopoštovanja što je vidljivo i kad je rezultat podijeljen s ukupnom brojem čestica

na skali kolektivnog samopoštovanja (16) ($M=3,48$). Aritmetička sredina nacionalnog identiteta na skali NAIT ($M=86,24$, $\sigma=19,10$) dijeljena s ukupnim brojem čestica (27) iznosi $M=3,19$ što ukazuje na umjereno visoku izraženost nacionalnog identiteta. Čorkalo i Kamenov (1998) su na skali NAIT, na uzorku od 537 sudionika hrvatske nacionalnosti u dobi od 17 do 86 godina, dobile prosječni rezultat gotovo identičan našem ($M=86,75$, $\sigma=20,81$). Prosječni rezultat za varijablu nacionalnog identiteta, dobiven na Cinnirellinoj skali nacionalnog identiteta – NI iznosi ($M=25,12$, $\sigma=5,45$), a kad ga podijelimo s ukupnim brojem čestica na skali NI (7) iznosi ($M=3,59$). Uočljivo je kako je u našem uzorku rezultat nešto viši od srednje vrijednosti skale. Cinnirella (1997) je, na uzorku talijanskih i britanskih sudionika, također dobio rezultate koji su malo viši od prosjeka skale.

U skladu s problemom našeg istraživanja postavili smo hipoteze o međusobnom odnosu varijabli osobnog i kolektivnog samopoštovanja, te o odnosima ove dvije varijable s varijablom nacionalnog identiteta. Kako bismo provjerili postavljene hipoteze smo izračunali Pearsonove koeficijente korelacije među navedenim varijablama.

Tablica 5. Međusobne korelacije svih ispitivanih varijabli

	OSOBN SAMOPOŠTOVANJE	KOLEKTIVNO SAMOPOŠTOVANJE	NACIONALNI IDENTITET (NAIT)	NACIONALNI IDENTITET (NI)
OSOBN SAMOPOŠTOVANJE	1	,095	-,082	-,096
KOLEKTIVNO SAMOPOŠTOVANJE	-	1	,724**	,711**
NACIONALNI IDENTITET (NAIT)	-	-	1	,773**
NACIONALNI IDENTITET (NI)	-	-	-	1

** - korelacija značajna uz $p < ,01$

Visoka korelacija između dviju mjera nacionalnog identiteta NAIT i NI ($r=,77$) ukazuje na činjenicu da ove dvije mjere nacionalnog identiteta mjere isti predmet mjerenja.

Kolektivno samopoštovanje pokazuje visoku, pozitivnu povezanost s varijablom nacionalnog identiteta na obje korištene mjere (NAIT i NI). Pearsonov

koeficijent korelacije kolektivnog samopoštovanja i nacionalnog identiteta mjerenog skalom NAIT iznosi $r=,72$, a skalom NI $r=,71$. Ovakav rezultat je u skladu s našim očekivanjima. U našem istraživanju Skala kolektivnog samopoštovanja mjeri kolektivno samopoštovanje vezano uz nacionalnu grupu što znači da je kod sudionika dok ju ispunjava vjerojatno pobuđen nacionalni identitet. Visoke korelacije kolektivnog samopoštovanja s nacionalnim identitetom idu u prilog toj pretpostavci, te možemo pretpostaviti da je ovako primijenjena Skala kolektivnog samopoštovanja zapravo još jedna mjera nacionalnog identiteta.

Povezanost između osobnog i kolektivnog samopoštovanja, izražena Pearsonovim koeficijentom korelacije, na cijelom uzorku sudionika iznosi $r=,10$, pri čemu nije statistički značajna. U našem istraživanju se pokazalo da osobno samopoštovanje pojedinaca nije povezano s kolektivnim samopoštovanjem vezanim uz nacionalnu pripadnost. Ovakav rezultat nije u skladu s postavkom teorije socijalnog identiteta prema kojoj osobno i kolektivno samopoštovanje imaju zajedničku jezgru u pojedinačnoj slici o sebi, na temelju čega možemo očekivati umjerenu povezanost među njima.

Korelacija osobnog samopoštovanja s obje mjere nacionalnog identiteta negativna je, no statistički neznčajna. Pearsonov koeficijent korelacije osobnog samopoštovanja s nacionalnim identitetom na skali NAIT iznosi $r= -,10$, a sa skalom NI $r= -,08$. U našem istraživanju dobiveni koeficijenti korelacije nisu potvrdili hipotezu o povezanosti osobnog samopoštovanja s nacionalnim identitetom na obje mjere nacionalnog identiteta. Moguće je da hipotezu nismo uspjeli potvrditi zbog toga što je dobivena distribucija na skali osobnog samopoštovanja pozitivno asimetrična, te zbog toga nismo mogli usporediti sudionike s ekstremno visokim i niskim rezultatima. Osim toga, ako i postoji povezanost među navedenim varijablama ona ne mora biti linearna, što je bila naša pretpostavka

Nadalje, problem našeg istraživanja odnosi se i na ispitivanje doprinosa socio-demografskih varijabli dobi, obrazovanja, spola i varijable važnost vjere, te varijabli osobnog i kolektivnog samopoštovanja objašnjenju varijable nacionalnog identiteta. Kako bismo odgovorili na problem provedene su dvije hijerarhijske regresijske analize na cijelom uzorku sudionika sa kriterijskom varijablom Nacionalni identitet na

skali NAIT, te sa kriterijskom varijablom Nacionalni identitet na skali NI. Prediktorske varijable podijeljene su u tri bloka:

1. Socio-demografske varijable (godina rođenja, obrazovanje, spol, važnost vjere)
2. Osobno samopoštovanje
3. Kolektivno samopoštovanje

Rezultati su usporedno prikazani za obje mjere nacionalnog identiteta (NAIT i NI). na sljedećim stranicama.

Tablica 6. Rezultati regresijske analize za kriterij nacionalni identitet na skali NAIT

	R	R ²	ΔR ²	Korigirani R ²	F	SS	p
Korak 1.	,564	,318	,318	,309	34,571	296	,001
Korak 2.	,564	,318	,000	,307	,017	295	,896
Korak 3.	,769	,592	,273	,584	196,972	294	,001

Tablica 7. Regresijski koeficijenti (β) prediktorskih varijabli za kriterij nacionalni identitet na skali NAIT

	PREDIKTORI	β	t	p
Korak 1.	Godina rođenja	-,125	-2,581	,010
	Obrazovanje	-,212	-4,394	,001
	Spol	-,176	-3,651	,001
	Važnost vjere	,448	9,238	,001
Korak 2.	Godina rođenja	-,125	-2,580	,010
	Obrazovanje	-,214	-4,268	,001
	Spol	-,175	-3,631	,001
	Važnost vjere	,448	9,220	,001
	Osobno samopoštovanje	,007	,130	,896
Korak 3.	Godina rođenja	-,045	-1,182	,238
	Obrazovanje	-,092	-2,306	,022
	Spol	-,068	-1,772	,077
	Važnost vjere	,193	4,601	,001
	Osobno samopoštovanje	-,096	-2,435	,015
	Kolektivno samopoštovanje	,617	14,035	,001

Tablica 8. Rezultati regresijske analize za kriterij nacionalni identitet na skali NI

	R	R ²	ΔR ²	Korigirani R ²	F	SS	p
Korak 1.	,484	,234	,234	,225	24,990	327	,001
Korak 2.	,484	,234	,000	,222	,000	326	,986
Korak 3.	,748	,559	,325	,551	239,946	325	,001

Tablica 9. Regresijski koeficijenti (β) prediktorskih varijabli za kriterij nacionalni identitet na skali NI

	PREDIKTORI	β	t	p
Korak 1.	Godina rođenja	-,142	-2,919	,004
	Obrazovanje	-,238	-4,884	,001
	Spol	-,081	-1,669	,096
	Važnost vjere	,362	7,420	,001
Korak 2.	Godina rođenja	-,142	-2,912	,004
	Obrazovanje	-,238	-4,699	,001
	Spol	-,081	-1,664	,097
	Važnost vjere	,362	7,399	,001
	Osobno samopoštovanje	,001	,018	,986
Korak 3.	Godina rođenja	-,046	-1,228	,220
	Obrazovanje	-,105	-2,668	,008
	Spol	,024	,634	,527
	Važnost vjere	,084	2,016	,042
	Osobno samopoštovanje	-,118	-3,009	,003
	Kolektivno samopoštovanje	,671	15,490	,001

U prvi blok prediktora, za oba kriterija – nacionalni identitet na skali NAIT i nacionalni identitet na skali NI, uvrstili smo socio-demografske varijable dob (godina rođenja), obrazovanje, spol, te varijablu važnost vjere.

Za kriterij NAIT ovakav model rezultirao je koeficijentom multiple korelacije od ,564. Dakle, oko 31 % varijance nacionalnog identiteta mjenog skalom NAIT može se, prema korigiranoj procjeni, objasniti ispitivanim socio-demografskim varijablama i važnošću vjere. Pri tome su prediktori koji značajno doprinose predviđanju izraženosti nacionalnog identiteta: dob (godina rođenja), obrazovanje, spol te važnost vjere. Varijable dob, obrazovanje i spol negativno su povezane s nacionalnim identitetom na mjeri NAIT, dok je varijabla važnost vjere u pozitivnoj korelaciji s kriterijem. To znači da starije osobe, niže obrazovani, muškarci, te osobe

koje vjeri pridaju veću važnost imaju izraženiji nacionalni identitet mjereno NAIT skalom.

Za kriterij NI dobiveni koeficijent multiple korelacije iznosi $R=,48$ što znači da je oko 23% varijance nacionalnog identiteta mjenog skalom NI moguće objasniti socio-demografskim varijablama i varijablom važnost vjere. Prediktori godina rođenja, obrazovanje i važnost vjere, isto kao i za nacionalni identitet na mjeri NAIT, značajno doprinose objašnjenju nacionalnog identiteta na skali NI. Varijabla spol se za kriterij NI nije pokazala statistički značajnim prediktorom.

Rezultati regresijske analize pokazali su da stariji sudionici imaju izraženiji nacionalni identitet na obje mjere nacionalnog identiteta ($r_{NAIT} = -,16$, $p <,01$; $r_{NI} = -,16$, $p <,01$). Ovakav rezultat u skladu je s našim očekivanjem. Možemo ga objasniti time da su stariji ljudi više usmjereni na tradicionalne vrijednosti koje su bitna komponenta nacionalnog identiteta. Također, najstarija skupina sudionika u našem istraživanju obuhvaća dob od 36-46 godina, te su ratna zbivanja u našoj zemlji imala veći utjecaj na njih nego na mlađe sudionike (možda su sudjelovali u ratu, bili su informiraniji o ratnim i političkim događajima i sl.). Moguće je i da su mlađim sudionicima važniji neki drugi aspekti njihovog života kao što su zabava, prijateljstvo, ljubav, škola ili fakultet, te da nisu toliko usmjereni na pitanje nacionalnog identiteta. Rezultat u skladu s našim, također na uzorku hrvatskih sudionika, dobile su Čorkalo i Kamenov (1998).

Prosjeci izraženosti nacionalnog identiteta na skali NAIT i na skali NI s obzirom na dob sudionika prikazani su u tablici 10.

Tablica 10. Aritmetičke sredine i standardne devijacije na mjerama nacionalnog identiteta NAIT i NI za tri skupine sudionika formirane s obzirom na dob sudionika

DOB	NAIT		NI	
	M	σ	M	σ
16-25	83,02	18,42	24,34	5,05
26-35	86,02	17,95	25,15	5,39
36-46	90,73	20,67	26,04	5,84

Aritmetičke sredine za tri dobne skupine sudionika na mjeri NAIT i mjeri NI (tablica 10.) pokazuju trend porasta izraženosti nacionalnog identiteta od najmlađe prema najstarijoj dobnoj skupini sudionika. Imajući na umu spomenuti trend rezultata i rezultat regresijske analize prema kojem je dob značajan prediktor nacionalnog identiteta na obje njegove mjere odlučili smo analizom varijance provjeriti razlikuju li se tri dobne skupine ispitanika s obzirom na izraženost nacionalnog identiteta. Analizom varijance nacionalnog identiteta na mjeri NAIT s obzirom na dob sudionika dobiven je statistički značajan F omjer ($F_{NAIT} = 4,254$, $p < ,05$). F omjer dobiven analizom varijance nacionalnog identiteta na mjeri NI je na granici statističke značajnosti ($F_{NI} = 2,909$, $p = ,056$). Post hoc analizom za mjeru NAIT pokazalo se da se statistički značajno razlikuju najmlađa (15-25) i najstarija (36-46) dobna skupina sudionika (Scheffé test, $p < ,05$), dok je razlika između istih skupina za mjeru NI na granici statističke značajnosti (Scheffé test, $p = ,056$).

Obrazovanje sudionika u regresijskoj analizi pokazalo se značajnim prediktorom nacionalnog identiteta za obje skale nacionalnog identiteta. Dobiveni rezultati, za oba kriterija, ukazuju na činjenicu da što je stupanj obrazovanja sudionika niži to im je nacionalni identitet izraženiji ($r_{NAIT} = -,25$, $p < ,01$; $r_{NI} = -,26$, $p < ,01$). Ovaj rezultat u skladu je s rezultatom koji su dobile Čorkalo i Kamenov (1998) koristeći istu mjeru nacionalnog identiteta. Možemo ga objasniti činjenicom da obrazovanje smanjuje predrasude i povećava toleranciju prema drugim

narodima, te je to mogući uzrok manje izraženosti nacionalnog identiteta. Sukladan nalaz dobiven je i u nekim stranim istraživanjima. Rogler i sur. (1980) navode rezultat prema kojem s višim stupnjem obrazovanja pada stupanj nacionalne identifikacije (Phinney,1990).

Prosjeci izraženosti nacionalnog identiteta na skali NAIT i na skali NI s obzirom na obrazovanje sudionika prikazani su u tablici 11.

Tablica 11. Aritmetičke sredine i standardne devijacije na mjerama nacionalnog identiteta NAIT i NI za tri skupine sudionika formirane s obzirom na obrazovanje sudionika

OBRAZOVANJE	NAIT		NI	
	M	σ	M	σ
NSS	94,15	18,51	27,01	5,18
SSS	85,52	19,02	25,40	5,44
VSS	80,46	17,61	22,89	5,04

Prosjeci prikazani u tablici 11. ukazuju na opadanje izraženosti nacionalnog identiteta s porastom obrazovanja sudionika. S obzirom na takav trend rezultata i značajnost prediktora obrazovanja u regresijskoj analizi proveli smo analizu varijance kako bi utvrdili da li se tri obrazovne skupine sudionika razlikuju statistički značajno s obzirom na izraženost nacionalnog identiteta. Analizom varijance nacionalnog identiteta na mjeri NAIT s obzirom na stupanj obrazovanja sudionika dobiven je statistički značajan F omjer ($F_{NAIT}=10,750$, $p<,001$). Post hoc analizom pokazalo se da se nisko obrazovani sudionici statistički značajno razlikuju od srednje (Scheffé test, $p<,01$) i visoko obrazovanih (Scheffé test, $p<,001$). F omjer dobiven analizom varijance za nacionalni identitet na mjeri NI s obzirom na stupanj obrazovanja također je statistički značajan ($F_{NI}=14,066$, $p<,001$). Post hoc analizom utvrđeno je da se na mjeri NI visoko obrazovani sudionici statistički značajno razlikuju od nisko (Scheffé test, $p<,001$) i srednje obrazovanih (Scheffé test, $p<,001$).

Nacionalni identitet je predmet mjerenja koji je veoma osjetljiv na način mjerenja (Phinney, 1990; Jelić, 2003; Huić, 2004). Iako u provedenim analizama varijance statistički značajne razlike nisu dobivene između istih obrazovnih kategorija sudionika, rezultati obiju analiza ukazuju na smanjenje izraženosti nacionalnog identiteta s porastom stupnja obrazovanja.

Rezultati regresijske analize za kriterij nacionalni identitet na skali NAIT ukazuju na to da je varijabla spola također značajan prediktor nacionalnog identiteta ($r = -.18, p < .01$). Pokazalo se da muškarci na skali NAIT imaju izraženiji nacionalni identitet od žena ($M_z = 82,68, \sigma_z = 18,14; M_m = 89,88, \sigma_m = 19,43$). Taj je nalaz potvrđen i rezultatom t-testa ($t = 3,423, df = 317, p < .01$). Druga istraživanja nacionalnog identiteta na hrvatskom uzorku također su dobila razliku među spolovima koja ide u ovom smjeru (Čorkalo i Kamenov, 1998; Jelić, 2003). Autori dobiveni nalaz objašnjavaju nedavnim ratnim događanjima koja uključuju izražene nacionalne osjećaje, a u kojima uglavnom sudjeluju muškarci. Ovakvo objašnjenje može poslužiti i u interpretaciji našeg rezultata. Također su muškarci u našoj zemlji više uključeni u politička i državna pitanja što također ima utjecaja na povećanje osjećaja nacionalne pripadnosti. Phinneyeva (1990) navodi da dosadašnja istraživanja ne dopuštaju jasan zaključak o ulozi spola u nacionalnom identitetu. Postojeća istraživanja su malobrojna, no dobiveni rezultati idu u smjeru veće nacionalne vezanosti kod ženskih sudionica. Kulture se razlikuju po muškim i ženskim spolnim ulogama, te je moguće da su u nekima žene odgovorne za prijenos etničke tradicije na djecu. Rezultati u ovom smjeru dobiveni su u istraživanjima provedenim na nacionalnim manjinama u kojima je tradicionalna uloga žena očuvanje tradicije i kulture vlastitog naroda, te njihov prijenos na djecu (Phinney, 1990). Naše istraživanje provedeno je na većinskoj nacionalnoj skupini, te uloga žena u prijenosu nacionalne kulture i tradicije nije toliko izražena.

Varijabla spol u regresijskoj analizi s kriterijem nacionalni identitet na skali NI nije se pokazala statistički značajnim prediktorom ($r = -.09, p = .056$) iako dobivene aritmetičke sredine pokazuju nešto veću izraženost nacionalnog identiteta u korist muškaraca ($M_m = 25,71, \sigma_m = 5,11; M_z = 24,59, \sigma_z = 5,73$). T-testom je potvrđeno da razlika u izraženosti nacionalnog identiteta na skali NI između muških i ženskih sudionika nije statistički značajna ($t = 1,943, df = 355, p = .053$). Ovakav rezultat nije u

skladu s rezultatom dobivenim za kriterij NAIT. Objašnjenje možemo potražiti u sadržajnim razlikama između ove dvije mjere nacionalnog identiteta. Skala NI proizlazi direktno iz teorije socijalnog identiteta te ispituje isključivo pripadnost nacionalnoj grupi (npr. Koliko se osjećate pripadnikom svoje nacije?). Skala NAIT sadrži neke čestice na koje pripadnici različitih spolova, zbog njihovog sadržaja, daju različite odgovore. Na primjer čestica: «Spreman sam dati život za svoj narod» sadržajno je prilagođenija muškim sudionicima jer su oni, u našoj kulturi, ti koji idu u vojsku i u ratnim prilikama daju živote za domovinu.

Povezanost između važnosti vjere i nacionalnog identiteta na skali NAIT iznosi $r_{NAIT} = ,48$, $p < ,01$, a na skali NI $r_{NI} = ,39$, $p < ,01$ što ukazuje na to da sudionici kojima je vjera u životu važna imaju izraženiji nacionalni identitet. Sličan rezultat odnosa varijabli važnosti vjere i izraženosti nacionalnog identiteta dobile su i Čorkalo i Kamenov (1998). Ovakav rezultat može se objasniti činjenicom da je vjera dio hrvatske tradicije i kulture, te je možemo smatrati nacionalnom karakteristikom.

U drugom bloku višestruke hijerarhijske regresijske analize, uz sociodemografske varijable, uvrstili smo varijablu osobnog samopoštovanja. Koeficijent multiple korelacije nije se promijenio niti za jedan od dva kriterija ($R_{NAIT} = ,56$, $\Delta R^2 = 0$; $R_{NI} = ,48$, $\Delta R^2 = 0$), te je postotak objašnjene varijance ostao isti. Varijabla osobnog samopoštovanja nije pridonijela objašnjenju nacionalnog identiteta. Dobivena Pearsonova korelacija osobnog samopoštovanja s kriterijem NAIT iznosi $r_{NAIT} = -,08$. Za kriterij NI Pearsonova korelacija s osobnim samopoštovanjem iznosi $r_{NI} = -,10$. Dobivene korelacije s osobnim samopoštovanjem su za oba kriterija statistički neznačajne, pa ne čudi da u regresijskoj analizi nije dobivena povećana predikcija dodavanjem osobnog samopoštovanja u model. U drugom bloku regresijske analize, za oba kriterija, statistički značajni prediktori isti su kao i u prvom bloku. To su za kriterij NAIT: dob (godina rođenja), obrazovanje, spol i važnost vjere, a za NI: godina rođenja, obrazovanje i važnost vjere. Njihovi β koeficijenti nisu se značajno promijenili te je njihov pojedinačni udio u objašnjenju varijance kriterija ostao isti.

U trećem bloku regresijske analize dodali smo varijablu kolektivnog samopoštovanja koja se pokazala značajnim prediktorom za oba kriterija. Za kriterij

NAIT koeficijent multiple korelacije u trećem bloku analize iznosi $R=,77$. Svim varijablama objašnjeno je oko 58% varijance nacionalnog identiteta na mjeri NAIT. Dakle, kolektivno samopoštovanje objašnjava dodatnih 27% varijance rezultata u kriteriju. Za kriterij NI koeficijent multiple korekacije iznosi $R=,75$, te je svim varijablama objašnjeno 55% ukupne varijance kriterija prema korigiranoj procjeni. Doprinos kolektivnog samopoštovanja u objašnjenju nacionalnog identiteta na mjeri NI je oko 22%.

Unošenjem varijable kolektivnog samopoštovanja u regresijsku analizu varijable dob i spol prestale su biti statistički značajni prediktori nacionalnog identiteta na NAIT-u. Ove varijable dijele dio zajedničke varijance s kolektivnim samopoštovanjem što je vjerojatno razlog iz kojeg u ovom koraku regresijske analize nisu statistički značajne. Dob je iz istog razloga prestala biti statistički značajan prediktor za kriterij NI. Varijabla osobnog samopoštovanja postala je statistički značajan prediktor za oba kriterija nacionalnog identiteta (NAIT i NI) u trećem koraku regresijske analize iako to u drugom koraku nije bila. Osobno samopoštovanje u ovim regresijskim jednadžbama ima funkciju supresor varijable o čemu zaključujemo na temelju nepostojanja njegove povezanosti s kriterijima te negativnih predznaka β pondera. Do statističke značajnosti varijable osobnog samopoštovanja došlo je zbog njezinih korelacija s ostalim prediktorima u regresijskim modelima za kriterije NAIT i NI.

Na temelju postavki teorije socijalnog identiteta oformili smo hipoteze o međuodnosima varijabli osobnog samopoštovanja, kolektivnog samopoštovanja i nacionalnog identiteta stoga je zanimljivo dobivene rezultate o međuodnosima spomenutih varijabli promotriti u svjetlu polazne teorije.

Visoki pozitivni koeficijent korelacije između kolektivnog samopoštovanja i nacionalnog identiteta na obje njegove mjere ($r_{NAIT}=,72$, $r_{NI}=,71$) ide u prilog pretpostavci teorije socijalnog identiteta da pojedinac članstvom u grupi koju vrednuje pozitivno dobiva pozitivni socijalni identitet, a time povećava i kolektivno samopoštovanje. U skladu s tim, u našem istraživanju se pokazalo da sudionici koji pokazuju veći stupanj identifikacije s nacionalnom grupom imaju i veće kolektivno samopoštovanje koje proizlazi iz te pripadnosti. Jelić (2003) je u svom istraživanju

također koristila Skalu kolektivnog samopoštovanja adaptiranu za nacionalnu grupu. Nalaz koji je dobila u skladu je s našim. Socijalno samopoštovanje pokazuje jasnu, pozitivnu povezanost s nacionalnim identitetom na mjeri NAIT ($r=,63$).

Dobivena korelacija osobnog samopoštovanja i nacionalnog identiteta negativnog je predznaka, no nije statistički značajna. Naša hipoteza o odnosu navedenih varijabli nije se potvrdila. Prema teoriji socijalnog identiteta moguće su i pozitivne i negativne i nulte korelacije između osobnog samopoštovanja i vezanosti uz vlastitu grupu. Našu početnu hipotezu postavili smo na temelju rezultata koje je dobila Jelić (2003). Ona je na uzorku hrvatskih sudionika primijenila Rosenbergovu skalu osobnog samopoštovanja i Skalu kolektivnog samopoštovanja prilagođenu nacionalnoj grupi, dok je kriterijska varijabla u istraživanju bio nacionalni identitet. S obzirom na činjenicu da je ovo istraživanje po svojim ciljevima i korištenim mjernim instrumentima najsličnije našem krenuli smo od hipoteze koja bi potvrdila njegove nalaze. Prema Jelić (2003) pojedinci s niskim osobnim samopoštovanjem sebe doživljavaju manje vrijednima od drugih ljudi. Kako bi popravili sliku o sebi svoje nisko osobno samopoštovanje kompenziraju kroz pripadnost nekoj grupi, te im je izrazito važno da grupu kojoj pripadaju dožive pozitivno. S obzirom da je riječ o nacionalnoj grupi nije moguće jednostavno ju zamijeniti s drugom pozitivnijom grupom, a dimenzije usporedbe vlastite grupe s drugim grupama nameće socijalna okolina. U takvoj situaciji pristranost prema vlastitoj grupi je najlakši način povećanja osjećanja niske osobne vrijednosti. S druge strane, pojedinci s visokim osobnim samopoštovanjem zadovoljni su sami sa sobom. Činjenicu da njihova grupa nije percipirana kao izrazito pozitivna u odnosu na druge grupe ne doživljavaju kao prijetnju vlastitom samopoštovanju. Oni rijetko rade međugrupne usporedbe, te pokazuju najmanje pristranosti prema pripadnicima vlastitog naroda jer im je dovoljno usredotočiti se na osobne kvalitete kako bi se osjećali vrijednijima. O mogućim razlozima iz kojih nismo uspjeli potvrditi hipotezu o odnosu osobnog samopoštovanja i nacionalnog identiteta bilo je riječi ranije u tekstu.

Povezanost između osobnog i kolektivnog samopoštovanja ($r=,10$) nije statistički značajna. Ovakav rezultat nije u skladu s našim očekivanjem temeljenim na postavkama teorije socijalnog identiteta. Prema toj teoriji osobno i kolektivno samopoštovanje imaju zajedničku jezgru u slici o sebi, ali su im temelji različiti.

Temelj za osobno samopoštovanje su osobne karakteristike pojedinca, a za kolektivno karakteristike grupe kojoj pojedinac pripada, te u skladu s navedenim možemo očekivati umjerenu povezanost među varijablama. Luhtanenova i Crockerova (1992) dobile su umjerenu povezanost svoje Skale kolektivnog samopoštovanja ($r=,34$) i Rosenbergove skale osobnog samopoštovanja što je u skladu s teorijom socijalnog identiteta. Korelacija osobnog i kolektivnog samopoštovanja koju je dobila Jelić (2003) ($r=,37$) također ide u prilog očekivanju. Međutim, u našem istraživanju skala kolektivnog samopoštovanja adaptirana je tako da se odnosi na nacionalnu grupu što nije slučaj u istraživanju Luhtanenove i Crockerove (1992) gdje sudionik, pri ispunjavanju skale, uzima u obzir sve socijalne grupe kojih je član. Logično je očekivati da će kod verzije skale koja uključuje sve socijalne grupe pojedinca doći do većeg preklapanja kolektivnog i osobnog samopoštovanja tj. većeg udjela zajedničke varijance nego kod skale koja se odnosi na specifičnu grupu. Naš rezultat pokazuje da osobno samopoštovanje pojedinaca u našem uzorku nije povezano s kolektivnim samopoštovanjem koje je specifično vezano uz nacionalnu grupu. Jelić (2003) je također, u svom istraživanju, primijenila Skalu kolektivnog samopoštovanja adaptiranu za nacionalnu grupu, međutim u njenom istraživanju uzorak sudionika vrlo je specifičan. Radi se o 1047 sudionika hrvatske i srpske nacionalnosti koji žive u Vukovaru. Nacionalna pripadnost, zbog nedavnih ratnih zbivanja i sukoba Hrvata i Srba, ima veći utjecaj na to kako ljudi sebe definiraju, a time i na njihovo osobno samopoštovanje. Iz toga proizlazi dio zajedničke varijance osobnog samopoštovanja s kolektivnim samopoštovanjem vezanim uz nacionalnu grupu.

Prema teoriji socijalnog identiteta temelj kolektivnog samopoštovanja je pripadnost grupi. Rezultati dobiveni u regresijskim analizama pokazuju da kolektivno samopoštovanje u najvećoj mjeri pridonosi objašnjenju nacionalnog identiteta na obje njegove mjere. Možemo zaključiti da je kolektivno samopoštovanje salijentno kada se radi o pripadnosti nacionalnoj grupi. Osobno samopoštovanje se nije pokazalo statistički značajnim prediktorom ni za jednu mjeru nacionalnog identiteta što je također u skladu s teorijom, jer osobno samopoštovanje proizlazi iz osobnih karakteristika pojedinca i kad govorimo o grupnoj pripadnosti nije salijentno.

4.1. Metodološka ograničenja i preporuke za buduća istraživanja

U našem istraživanju postoji nekoliko metodoloških ograničenja koja su mogla utjecati na dobivene rezultate, a time i na mogućnost donošenja zaključaka na temelju njih. S obzirom na činjenicu da je ovo pilot istraživanje važno je osvijestiti te nedostatke kako bi ih u pravom istraživanju mogli izbjeći ili ublažiti.

Način prikupljanja podataka nije bio standardiziran za sve sudionike što je moglo utjecati na dobivene rezultate. Nadalje, prikupljeni uzorak sudionika heterogen je po različitim karakteristikama, a razlikuje se i broj sudionika po pojedinim kategorijama. Sve ovo moglo je iskriviti rezultate provedene statističke analize. Vanjska valjanost ugrožena je činjenicom da naš uzorak nije reprezentativan za cijelu Hrvatsku. Uzorak se sastoji isključivo od stanovnika grada Zagreba, te očekujemo da bi na stanovništvu iz manjih gradova, sa sela i iz drugih regija Hrvatske dobili drugačije rezultate.

Istraživanje obuhvaća različite skupine sudionika u jednoj vremenskoj točki, te ne može ponuditi odgovore o promjenama vezanim uz nacionalni identitet i osobno i kolektivno samopoštovanje. Odgovore na ta pitanja moglo bi nam pružiti istraživanje longitudinalnog tipa.

Usprkos navedenim ograničenjima naše istraživanje ima i određenih prednosti. Ispituje varijable nacionalnog identiteta, te osobnog i kolektivnog samopoštovanja u prirodnim uvjetima. Jedno je od rijetkih koje postavke teorije socijalnog identiteta provjerava u stvarnom kontekstu, te uzima u obzir utjecaj okoline u kojoj egzistiraju pojedinci i grupe kojima pripadaju. Iako bi nam laboratorijski uvjeti omogućili bolju kontrolu ispitivanih varijabli, a time i olakšali donošenje zaključaka, smatramo da je važno psihologijska istraživanja smjestiti u prirodni kontekst.

Daljnja prednost našeg istraživanja jest to što smo Skalu kolektivnog samopoštovanja prilagodili specifičnoj socijalnoj grupi koja nas zanima-naciji. To se u istraživanju pokazalo korisnim i opravdanim, te može poslužiti kao primjer za buduća

istraživanja koja mjere kolektivno samopoštovanje vezano uz točno određenu društvenu grupu.

Ovo istraživanje jedno je od rijetkih koje fenomen nacionalnog identiteta u odnosu s osobnim i kolektivnim samopoštovanjem ispituje na većinskom stanovništvu jedne zemlje, a ne na nacionalnim manjinama. Također, ono pruža podlogu za buduće longitudinalno istraživanje. Smatramo da će od posebnog interesa biti promatrati promjene u izraženosti nacionalnog identiteta u Hrvatskoj, te njegov odnos sa obje vrste samopoštovanja, u funkciji vremenskog odmaka od rata i sa približavanjem ulasku u Europsku uniju i nakon njega.

5. ZAKLJUČAK

Cilj provedenog istraživanja bila je provjera postavki teorije socijalnog identiteta o povezanosti samopoštovanja i socijalnog identiteta u vidu nacionalnog identiteta. Pokušali smo ispitati izraženost osobnog samopoštovanja, kolektivnog samopoštovanja i nacionalnog identiteta, te njihove međusobne odnose. Također smo pokušali utvrditi doprinos osobnog samopoštovanja, kolektivnog samopoštovanja, socio-demografskih varijabli i važnosti vjere objašnjenju nacionalnog identiteta.

U skladu s postavljenim problemom istraživanja, na uzorku hrvatskih sudionika, građana grada Zagreba dobiveni su sljedeći rezultati:

Na Rosenbergovoj skali sudionici pokazuju visoku prosječnu izraženost osobnog samopoštovanja. Kolektivno samopoštovanje, mjereno Luchtanen i Crockerovom skalom kolektivnog samopoštovanja prilagođenom nacionalnoj grupi, srednje je visoke prosječne izraženosti. Na Skali nacionalnog identiteta – NAIT (Čorkalo i Kamenov, 1998) prosječna izraženost nacionalnog identiteta umjereno je visoka, što je slučaj i na Skali nacionalnog identiteta – NI (Cinnirella, 1997). Dvije mjere nacionalnog identiteta (NAIT i NI) su u visokoj pozitivnoj korelaciji na temelju čega zaključujemo da imaju isti predmet mjerenja. Korelacija osobnog i kolektivnog samopoštovanja nije statistički značajna, te možemo reći da osobno samopoštovanje nije povezano s kolektivnim samopoštovanjem vezanim uz nacionalnu grupu. S obzirom na visoke pozitivne korelacije kolektivnog samopoštovanja s nacionalnim identitetom na obje njegove mjere, te na činjenicu da je Skala kolektivnog samopoštovanja u našem istraživanju prilagođena nacionalnoj grupi, možemo pretpostaviti da je mjera kolektivnog samopoštovanja, vezanog uz nacionalnu grupu, još jedna mjera nacionalnog identiteta.

Objašnjenju nacionalnog identiteta na skali NAIT značajno pridonose socio-demografske varijable dob, obrazovanje, spol i varijabla važnost vjere, dok se na skali NI spol nije pokazao statistički značajnim prediktorom što smo objasnili

sadržajnom razlikom čestica između dvije mjere nacionalnog identiteta. Na obje mjere nacionalnog identiteta pokazalo se da izraženiji nacionalni identitet imaju sudionici koji su stariji, oni s nižim stupnjem obrazovanja i oni kojima je vjera u životu važnija. Na kriteriju NAIT muškarci imaju jače izražen nacionalni identitet od žena. Osobno samopoštovanje se u drugom koraku regresijske analize nije pokazalo statistički značajnim prediktorom niti za jedan kriterij. Kolektivno samopoštovanje značajno doprinosi objašnjenju nacionalnog identiteta i za NAIT i za NI. Nakon njegovog dodavanja u regresijsku jednadžbu neke varijable prestaju biti značajni prediktori izraženosti nacionalnog identiteta. Za kriterij NAIT to su dob i spol, a za NI dob. Varijabla osobnog samopoštovanja postaje značajan prediktor za oba kriterija što objašnjavamo korelacijama koje ima s ostalim prediktorima u regresijskom modelu.

6. LITERATURA

Bray, B. M. (2001). *The influence of academic achievement on a college student's self-esteem*. <http://clearinghouse.mwsc.edu/manuscripts/225.asp>.

Brewer, M. B. (1993). Social Identity, distinctiveness, and in-group homogeneity. *Social Cognition*, Vol. 11, No. 1, pp. 150-164.

Calhoun, C. (1994). Social Theory and the politics of identity, in Calhoun, C. (ed.) *Social Theory and the Politics of Identity*. Cambridge Mass: Blackwell Publishers.

Cinnirella, M. (1997). Towards a European identity? Interactions between the national and European social identities manifested by university students in Britain and Italy. *British Journal of Social Psychology*, 36,1, 19-31.

Čorkalo, D. i Kamenov, Ž. (1998) *Nacionalni identitet i međunacionalna tolerancija*, Izvještaj s VIII. Ljetne psihologijske škole, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Deaux, K. (1996). Social Identitety u: *Social Psychology Handbook of Basic Principles*, Higgins, E. T. & Kruglanski, A. W. (Eds.), Guilford Press.

Ellemers, N., Van Knippenberg, A., de Vries, N. & Wilke, H. (1988). Social identification and permeability of group boundaries. *European Journal of Social Psychology*, No. 18, pp. 497-513.

Franceško, M., Kodžopeljić, J., Majstorović, N. i Mihić, V. (2002). Aspekti Evropskog identiteta operacionalizovani skalom EUROID2002, *Ličnost u višekulturnom društvu*, Vol. 4, str. 105-114.

Fulgosi, A. (1983). *Psihologija ličnosti: teorije i istraživanja*, Školska knjiga, Zagreb.

Huić, A. (2004). Nacionalni i Europski identitet građana Zagreba i Novog Sada, *Diplomski rad*, Filozofski fakultet u Zagrebu.

Jelić, M. (2003). Provjera postavki teorije socijalnog identiteta na etničkim grupama, *Magistarski rad*, Filozofski fakultet u Zagrebu.

Lacković-Grgin K. (1994) *Samopoimanje mladih*, Naklada Slap, Jastrebarsko.

Luhtanen, R. i Crocker, J. (1992). A Collective Self-Esteem Scale: Self-Evaluation of One's Social Identity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 18, No.3, 302-318.

Milošević Đorđević, J. (2003). Jedan pokušaj klasifikacije teorijskih razmatranja nacionalnog identiteta, *Psihologija*, Vol. 36 (2).

Phinney, J. S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: review of research. *Psychological Bulletin*, No. 108, pp. 499-514.

Rosenberg, M. (1965). *Society and Adolescent Self-Image*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press.

Šiber, I. (1988). *Psihologijski aspekti međunacionalnih odnosa*. Zagreb: Kulturno prosvjetni Sabor Hrvatske.

Šiber, I. (1998). *Osnove političke psihologije*, Politička kultura, Zagreb.

Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in Social Psychology*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Tajfel, H. i Turner, J. C. (1986). *The Social Identity Theory of Intergroup Conflict. The Social Psychology of Intergroup Relations*. (pp. 33-47). Monterey, CA: Brooks/Cole.

Weissbrod, L. (1983). Religion as national identity in secular society, *Review of Religious Research*, Vol. 24, No. 3, pp. 188 – 205.

7. PRILOZI

PRIILOG 1. Skala osobnog samopoštovanja (Rosenberg, 1965.)

Molimo Vas da uz niže navedene tvrdnje izrazite svoj stupanj slaganja, na taj način da uz svaku od njih zaokružite jedan od brojeva koji imaju sljedeće značenje:

- 1- izrazito se ne slažem
2- uglavnom se ne slažem
3- niti se slažem niti se ne slažem
4- uglavnom se slažem
5- izrazito se slažem*

1. Općenito govoreći, zadovoljan sam sobom.	1	2	3	4	5
2. Želio bih imati više poštovanja prema samome sebi.	1	2	3	4	5
3. Osjećam da nema puno toga čime bih se mogao ponositi.	1	2	3	4	5
4. Ponekad se osjećam potpuno beskorisno.	1	2	3	4	5
5. Sposoban sam raditi i izvršavati zadatke podjednako uspješno kao i većina drugih ljudi.	1	2	3	4	5
6. S vremena na vrijeme osjećam da ništa ne vrijedim.	1	2	3	4	5
7. Osjećam da sam isto toliko sposoban koliko i drugi ljudi.	1	2	3	4	5
8. Osjećam da posjedujem niz vrijednih osobina.	1	2	3	4	5
9. Sve više dolazim do spoznaje da jako malo vrijedim.	1	2	3	4	5
10. Mislim da vrijedim barem koliko i drugi ljudi.	1	2	3	4	5

PRILOG 2. Skala kolektivnog samopoštovanja Luhtanen i Crockerove (1992)

Molimo Vas da uz niže navedene tvrdnje izrazite svoj stupanj slaganja, na taj način da uz svaku od njih zaokružite jedan od brojeva koji imaju sljedeće značenje:

*1- izrazito se ne slažem
2-uglavnom se ne slažem
3- niti se slažem niti se ne slažem
4-uglavnom se slažem
5- izrazito se slažem*

1. Ja sam vrijedan pripadnik svoga naroda.	1	2	3	4	5
2. Često žalim što pripadam svome narodu.	1	2	3	4	5
3. Općenito govoreći, drugi moj narod smatraju dobrim.	1	2	3	4	5
4. To što pripadam svome narodu, ne utječe na to kako sebe doživljavam.	1	2	3	4	5
5. Osjećam da nema mnogo toga što bih ja mogao ponuditi svome narodu.	1	2	3	4	5
6. Sve u svemu, drago mi je što sam pripadnik svog naroda.	1	2	3	4	5
7. Većina ljudi smatra moj narod u prosjeku manje uspješnim od ostalih naroda.	1	2	3	4	5
8. Pripadnost mome narodu bitno određuje tko sam.	1	2	3	4	5
9. Sklon sam suradnji s pripadnicima svog naroda.	1	2	3	4	5
10. Često osjećam da moj narod nije vrijedan truda.	1	2	3	4	5
11. Općenito, drugi poštuju moj narod.	1	2	3	4	5
12. Za to kako doživljavam sebe kao ličnost, pripadnost mome narodu nije važna.	1	2	3	4	5
13. Često osjećam da sam beskoristan pripadnik svog naroda.	1	2	3	4	5
14. Osjećam se dobro kao pripadnik svog naroda.	1	2	3	4	5
15. Drugi smatraju da je narod kojem pripadam bezvrijedan.	1	2	3	4	5
16. Pripadnost mome narodu je važan dio slike koju imam o sebi.	1	2	3	4	5

PRILOG 3. Skala nacionalnog identiteta (NAIT) Čorkalo i Kamenov (1998)

Pred Vama se nalazi niz tvrdnji. Molimo Vas da ih pažljivo pročitate, te da za svaku izrazite svoj stupanj slaganja i to tako da zaokružite jedan od brojeva koji imaju sljedeće značenje:

- 1 - izrazito se ne slažem
2 - uglavnom se ne slažem
3 - niti se slažem niti se ne slažem
4 - uglavnom se slažem
5 - izrazito se slažem*

1.	Lojalnost vlastitoj naciji je važnija od lojalnosti samom sebi.	1	2	3	4	5
2.	Isticanje nacionalnih obilježja odraz je primitivizma.	1	2	3	4	5
3.	Smatram sebe prije svega građaninom svijeta.	1	2	3	4	5
4.	Djecu treba učiti da vole svoj narod.	1	2	3	4	5
5.	Iako je moj narod malobrojan, u njemu je puno više sposobnih ljudi nego u drugim narodima.	1	2	3	4	5
6.	Ponosim se poviješću svoga naroda.	1	2	3	4	5
7.	Djeci bi odmalena trebalo usađivati nacionalni duh.	1	2	3	4	5
8.	Čovječanstvo predstavlja jedinu pravu ljudsku zajednicu; zato je svaka podjela na nacije štetna i besmislena.	1	2	3	4	5
9.	Spreman sam dati život za svoj narod.	1	2	3	4	5
10.	Čovjek bez jasnog osjećaja nacionalne pripadnosti je čovjek bez identiteta.	1	2	3	4	5
11.	Smatram da sam vrlo svjestan pripadnosti vlastitoj naciji.	1	2	3	4	5
12.	Svaka nacija bi trebala njegovati svoje nacionalne ideale.	1	2	3	4	5
13.	Ljudi koji ne vole svoj narod zaslužuju prezir.	1	2	3	4	5
14.	Volio bih živjeti kao stanovnik svijeta, a ne kao stanovnik samo jedne države.	1	2	3	4	5
15.	Ne osjećam pripadnost niti jednoj naciji.	1	2	3	4	5
16.	Osjećaj vezanosti za vlastiti narod je jedan od najljepših osjećaja koje pojedinac može imati.	1	2	3	4	5
17.	Izuzetno mi je važna pripadnost mojoj naciji.	1	2	3	4	5
18.	U svim povijesnim sukobima s drugim nacijama moj je narod uvijek bio u pravu.	1	2	3	4	5
19.	Osjećam se vrijednim zbog bogate kulture svoga naroda.	1	2	3	4	5
20.	Bez osjećaja svoje nacionalne pripadnosti bio bih siromašan.	1	2	3	4	5
21.	Gdje god da živim isticao bih svoju nacionalnu pripadnost.	1	2	3	4	5
22.	Moja nacionalnost mi je sasvim nebitna.	1	2	3	4	5
23.	Ja sam kao prvo pripadnik čovječanstva, a tek onda svoje nacije.	1	2	3	4	5
24.	Svaki put kad čujem našu nacionalnu himnu osjetim ponos.	1	2	3	4	5
25.	Pripadnici istoga naroda trebali bi se uvijek držati zajedno.	1	2	3	4	5
26.	Osjećaj nacionalne pripadnosti čini me cjelovitom osobom.	1	2	3	4	5
27.	Dobar pripadnik moje nacije ne bi se smio družiti s našim neprijateljima.	1	2	3	4	5

PRILOG 4. Skala nacionalnog identiteta (Cinnirella, 1997)

Molim Vas da na svako od sljedećih pitanja odgovorite tako da zaokružite onaj znak X koji najbolje opisuje Vaše mišljenje ili osjećaje vezane uz to pitanje.

1. Koliko se osjećate pripadnikom svoje nacije?

X	X	X	X	X
u potpunosti se osjećam pripadnikom svoje nacije				uopće se ne osjećam pripadnikom svoje nacije

2. U kojoj mjeri se osjećate bliskim ostalim pripadnicima svoje nacije?

X	X	X	X	X
izrazito bliskim				nimalo bliskim

3. Koliko ste zadovoljni time što ste pripadnik svoje nacije?

X	X	X	X	X
izrazito zadovoljan				uopće nisam zadovoljan

4. Koliko mislite da ste slični prosječnom pripadniku svoje nacije?

X	X	X	X	X
izrazito sličan				nimalo sličan

5. Koliko Vam je važno što ste pripadnik svoje nacije?

X	X	X	X	X
izrazito mi je važno				uopće mi nije važno

6. Po Vašoj procjeni, koliko Vaše viđenje Hrvatske dijele drugi pripadnici Vaše nacije?

X	X	X	X	X
svi dijele moje viđenje				nitko ne dijeli moje viđenje

7. Kada netko tko nije pripadnik Vaše nacije kritizira pripadnike Vaše nacije, u kojoj se mjeri osjećate osobno kritiziranim?

X	X	X	X	X
to u potpunosti doživljam kao osobnu kritiku				to uopće ne doživljam kao osobnu kritiku

PRILOG 5. Upitnik općih podataka o sudioniku

Molimo Vas da nam na kraju odgovorite na još nekoliko pitanja.

1. Spol (zaokružite):   M   Ž

2. Godina rođenja: _____

3. Radna aktivnost:

- a. zaposlen u državnom poduzeću
- b. zaposlen u privatnom poduzeću
- c. privatni poduzetnik/obrtnik
- d. poljoprivrednik
- e. nezaposlen
- f. učenik
- g. student
- h. umirovljenik

4. Vaše obrazovanje:

- a. osnovna škola
- b. srednja škola
- c. viša ili visoka škola

5. Koliko Vam je vjera važna u životu?

uopće mi nije   1   2   3   4   5   izrazito mi je važna
važna

6. Koje ste vjeroispovijesti? _____

7. Koje ste nacionalnosti?

Vi? _____

Vaš otac? _____

Vaša majka? _____

Vaš partner? _____

PRILOG 6. Usporedna tablica faktora Skale kolektivnog samopoštovanja dobivenih u našem istraživanju s onima koje su dobile Luhtanenova i Crockerova (1992)

Redni broj čestice na skali	Čestice	Faktori L&C (1992)	Faktori u našem istraživanju
1.	Ja sam vrijedan pripadnik svog naroda.	1	3
5.	Osjećam da nema mnogo toga što bih mogao ponuditi svome narodu.	1	3
9.	Sklon sam suradnji s pripadnicima svog naroda.	1	1
13.	Često osjećam da sam beskoristan pripadnik svog naroda.	1	3
2.	Često žalim što pripadam svome narodu.	2	2
6.	Sve u svemu drago mi je što sam pripadnik svog naroda.	2	1
10.	Često osjećam da moj narod nije vrijedan truda.	2	3
14.	Osjećam se dobro kao pripadnik svog naroda.	2	1
3.	Općenito govoreći, drugi moj narod smatraju dobrim.	3	2
7.	Većina ljudi smatra moj narod u prosjeku manje uspješnim od drugih naroda.	3	4
11.	Općenito, drugi poštuju moj narod.	3	2
15.	Drugi smatraju da je narod kojem pripadam bezvrijedan.	3	4
4.	To što pripadam svome narodu, ne utječe na to kako sebe doživljam.	4	1
8.	Pripadnost mome narodu bitno određuje tko sam.	4	1
12.	Za to kako doživljam sebe kao ličnost, pripadnost mome narodu nije važna.	4	1
16.	Pripadnost mome narodu je važan dio slike koju imam o sebi.	4	1

PRILOG 7. Usporedna tablica faktora Skale nacionalnog identiteta -NAIT dobivenih u našem istraživanju s faktorima ljetne psihologijske škole (Čorkalo i Kamenov, 1998)

Redni broj čestice na skali	NAIT čestice	LJPŠ faktori	Faktori u našem istraživanju
11.	Smatram da sam vrlo svjestan pripadnosti vlastitoj naciji.	1	1
12.	Svaka nacija bi trebala njegovati svoje nacionalne ideale.	1	1
15.	Ne osjećam pripadnost niti jednoj naciji.	1	1
17.	Izuzetno mi je važna pripadnost mojoj naciji.	1	1
19.	Osjećam se vrijednim zbog bogate kulture mog naroda.	1	1
20.	Bez osjećaja svoje nacionalne pripadnosti bio bih siromašan.	1	1
21.	Gdje god da živim isticao bih svoju nacionalnu pripadnost.	1	1
22.	Moja nacionalnost mi je sasvim nebitna.	1	1
24.	Svaki put kad čujem našu nacionalnu himnu osjetim ponos.	1	1
26.	Osjećaj nacionalne pripadnosti čini me cjelovitom osobom.	1	1
5.	Iako je moj narod malobrojan, u njemu je puno više sposobnih ljudi nego u drugim narodima.	2	2
10.	Čovjek bez jasnog osjećaja nacionalne pripadnosti je čovjek bez identiteta.	2	1
13.	Ljudi koji ne vole svoj narod zaslužuju prijezir.	2	1
18.	U svim povijesnim sukobima s drugim nacijama moj narod je uvijek bio u pravu.	2	2
25.	Pripadnici istog naroda uvijek bi se trebali držati zajedno.	2	1
27.	Dobar pripadnik moje nacije ne bi se smio družiti s našim neprijateljima.	2	2
1.	Lojalnost vlastitoj naciji važnija je od lojalnosti samom sebi.	3	2
4.	Djecu treba učiti da vole svoj narod.	3	4
6.	Ponosim se poviješću svog naroda.	3	4
7.	Djeci bi odmalena trebalo usađivati nacionalni duh.	3	4
9.	Spreman sam dati život za svoj narod.	3	1
16.	Osjećaj vezanosti za vlastiti narod je jedan od najljepših osjećaja koje pojedinac može imati.	3	1
2.	Isticanje nacionalnih obilježja odraz je primitivizma.	4	3
3.	Smatram sebe prije svega građaninom svijeta.	4	3
8.	Čovječanstvo predstavlja jedinu pravu ljudsku zajednicu; zato je svaka podjela na nacije štetna i besmislena.	4	3
14.	Volio bih živjeti kao stanovnik svijeta, a ne kao stanovnik samo jedne države.	4	3
23.	Ja sam kao prvo pripadnik čovječanstva, a tek onda svoje nacije.	4	3